

“Droschak”

ORGANE

de la Fédération

Revolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Adresse: GENEVE (Suisse)
Rédaction du "Droschak" L.I.P. B. 1000

“ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԽԱԿԱՆ ԳԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

ԱՐՏԱՅԵՍ ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆ

(Ս Ո Ւ Ր Է Ն)

Գիշերան տարածած պահուն, երբ գրիչը ձեռքս կառնեմ երկու տող նւիրելու հերոսացած ընկերոջս յիշատակին՝ իր մանրամասն կենսագրութիւնը գրել չէ նպատակս:

Շատ հեռու պիտի տանէր ինձ նմանօրինակ ճիգ մը. իր մանուկութիւնը չեմ գրեր, նիւթեր կը պակսին. կը գրեմ միայն, որ սամաթիացի էր ինքը, զուտիւ սիփփիչ յիշատակներով լեցուն այն Սամաթիային, որ Պոլսի ամենէն ազնիւ եւ ամենէն աւելի հայ թաղն է եղած միշտ:

Եւ երբ աչքիս առաջ կը պատկերանայ Արտաշը իր դէմքին հանդարտութեամբ, իր խոնուն աչքերուն վճիտութեամբը, չեմ կրնար չիջել ժայռերուն վրայ բուսնող այն վտիտ ու համեստ տունկերը, որոնք տակաւ կը մղեն առաջ իրենց արմատները հազիւ նշմարելի ձեղքերուն մէջ, — օր մը հաստարեստ կտորներ իրարմէ անջատելու համար, եւ կը հասնին խոնաւ կինսաստու խաւերուն ինչ ալ որ ըլլար, ուր որ ալ ըլլար, Արտաշի կեանքը, իր, թերեւս անսիրտ ունակ, բայց ոչ աննշան զերը պիտի խաղար զինքը շրջապատող միջավայրին մէջ:

**

... Բայց ես կանցնիմ այն տարիներուն, երբ դպրոցի սեղանին վրայ ճանչցայ զինքը:

Ի՞նչ երկար տարիներ այդ սեղանին վրայ:

Իր աշակերտ՝ ջանասէրներէն մէկն եղաւ Արտաշ, իր ընկեր՝ լաւագործներէն Լլլային թերեւս զինքը չսիրողներ, սակայն ամենքն ալ կը յարգէին այդ դօրեղ, աւերեւոյթ սաւառարիւն, շիտակ պատանին, որ հեղու ներքոյ էր իր ընկերական յարաբերութիւններուն մէջ, բայց կեղծութեան ու նենդութեան առջեւ կը փշրէր իր հանդարտութեան տառայը, եւ այն ատին իրաւ ստակալի էր Արտաշը իր ջախջախիչ բարկութեան մէջ, իր կարչնիզ բաղուկներուն հարուածներուն տակ:

Միջադարձը իր կեանքին նպատակը սուսուս... Իր ուսմողական տարիներն անցան երկու Մասինս:

րուն առջեւ՝ բնութեան եւ հայրենիքի այն ուսումնասիրութեան մէջ, որ ձեւարանի լաւագոյն տարիներու փառքը մնացին Արտաշը, — որ իր արձակուրդները անցուց Արագածի լանջերուն, Մնիի աւերակներուն, Այրարատի գրեթէ բոլոր յիշատակարաններուն մէջ — անցեալի պղատունական կակիծը իրական ցաւի մը փոխեց. բայց այդ ցաւը վնասիչ չեղաւ իրեն համար. աւերակներուն մոխրին տակ նոր կեանքի կայծերը տեսաւ՝ կենդանի կեանքով ու յուսով պնդած հայ շինականը, Բաղքեցի, պոլսեցի Արտաշը լայաւ իր հայրերու գերեզմանին վրան, բայց ճանչցաւ, սիրեց այն ժողովուրդը, որուն պիտի նւիրէր իր սպազան, որուն եւ իր կեանքը գոհեց:

Հո՞ղ միայն կրնար ըմբռնել սպազան, որովհետեւ հող ներկան անցեալին հետ կը կապէր:

Մինչ Փարեանը (Բարկէն) ու Գնունին (Շահէն) իրենց մորթին, իրենց լղզին վրայ զգալով բռնակալութեան լուծը, իրենց գիւղէն անցան Մայր-Հայրենիքի ազատութեան գաղափարին, Արտաշը անցաւ լով ոգեւորած՝ նորէն անցաւ հայրենիքի վերածնութեան տենչերուն:

Սոսմիս երկուքը մասնաւորէր զմեզին ընդհանուրին. երկուքը՝ ընդհանուրէն մասնաւորին:

Բայց ապագային այդ հայեցողութեան մէջ պայքարը սկսած էր արդէն. ձեւարանին սկսաւ այդ պայքարը. կղերական հոտանքին հետ մղւած այն յամառ, երկար մտքառումներուն մէջ, որոնց վրայ տեղը չէ հոս կանգ առնել, բայց որոնք Գէորգեան ձեւարանի պատմութեան ամենէն հետաքրքիր, ամենէն էական տարրերէն մէկը կը կազմեն: Արտաշը իր խառնածքին լաժինը տուաւ ընկերներու դատին Այդ պայքարը իր գա-

Ս Ո Ւ Ր Է Ն

ԱՐՏԱՅԵՍ ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆ

լաթնակէտին հասաւ 1891-ի փետրուարին, երբ Գէորգեան ձեւարանի երեք լարամները անկարելի համարելով որ եւ ե հաշտութիւն իրենց եւ Կահապետեան կոստանտնի կղերական վարչութեան միջեւ, զամարեցին ամեն բան՝ Այրարատի ցուրքը, դրամի պակասութիւն ու վիայական, եւ միահամուռ դուրս ելան ձեւարանէն:

Այդ օրը չպիտի մոռնան 1891-ի («խոտկարպնուրը»), այդ օրը շատերու կեանքին մէջ ոլոր մը տուաւ... Անկախութեան ոլկն, ատկութիւն մը բռնակալութեան ամեն ձեւերուն դէմ սկսելով՝ հողի բռնապարտութենէն միջնաւ իշխաններու բռնակալութիւնը տարբեր ողակներն էին սոցն

չղթային

Երբ Արտաշը 91-ին կը վերադառնար Պոլիս, ստքը պրած էր արդէն այն ճամբուն վրան, որուն համարակներէն մէկն էր Օպտոտոս 14-ը:

Իր ճամբան դիտելու ուսուցիչ եղաւ, հակառակ իր ծնողներու եւ ծանօթներու զարմացումին, որոնք յիմարական կը գտնէին ինը տարւան ուսումէ ետքը խեղճ վարժապետ մը ըլլալ:

Արտաշ ժպտեցաւ միայն, պոլոսեցի վարժապետին նւաստ դիրքը առածի կարող անցած էր արդէն Կովկասի մէջ. շարհամարհեց, այլ ցաւեցաւ տգէտներուն վրան եւ ինքք գործի ձեռնարկեց իր պարտքը կատարելու, իր օրինակով այդ ազնիւ ու վեհ արեւստը բարձրացնելու եւ ժողովրդի վերածնութեան աշխատելու հաստատ համոզումով:

Իր հինգ տարւան գործունէութեան մէջ վասակեցաւ թշնամիներ. Թոտոսթոյէն զիշերով փախաւ նախկին թաղականներէն եւ Իմամքսեան Հմայակ եպիսկոպոսէն, իբրեւ յեղափոխական մատնւելով տեղական կառավարութեան:

Իր «գււաւորն» Սամաթիոյ մէջ, իբրեւ «մարգարէ», պատիւ չունեցաւ. բարեխաղերն շատ խորունկ արմատ ձգած էին. եւ վերջապէս թաղականները դեռ նոր կը տեսնէին ամեն բան շիտակ գուրդող, իր պարտքին, բայց իրաւունքներուն ալ զիտակ վարժապետ մը:

Իբր բուսուցիչ Արտաշը թերեւս միակն էր իր մասնապետութեան (թւարանութիւն) մանկավարժական մշակումովը:

Եթէ իրեն նախաձեռնութիւն կը պակտէր, բայց յուսահատողներէն չէր. կրնամ ըսել, որ փառքի սէրը իր զգացումներուն մէջ երկրորդական տեղ կը բռնէր. իր իտէպը համեստ, անդուլ գործունէութեան մէջ էր:

Վարժապետութիւնը յեղափոխութեան մէջ մասը կը նկատէր. չէ՞ որ իր բոլոր ջանքը նւիրած էր նախապաշարունակ արմատախիչ ընելու, նոր գաղափարներ քարոզելու, ապագայ քաղաքացիներ պատրաստելու: Վարժապետութիւնը յեղափոխական գործունէութեան օրինական (չեկալ) ձեւն էր իրեն համար: Իսկ այդ ամբողջը յեղափոխութիւնը իտէպին ձգտումն էր իրեն համար, դէպի արդարութիւն եւ զեղեցիկն յաղթանակը, որուն ջերմ հաւատացողներէն էր ծայրայեղ իտէպիստի բովանդակ լաւատեսութեամբ:

Պոլսի մէջ «Իշանակցութեան» առաջին յարողներէն մէկն եղաւ. իրեն համար շարունակութիւն մըն էր այդ կեանքը՝ Այրարատի իր կեանքին, ուր «Իշանակցութեան» գինուրները տեսած, սիրած ու պաշտած էր:

Իրեն պէս ոյժ մը պարզ գործիչ մը չէր կրնար մնալ. շատ չանցաւ Արտաշ իր գործակից ընկերներու հետ միասին կօմիտէի վերածւեցան, որ «Զոհ» անունը ընդունեց: Պղտիկ միջադէպ մը կը յիշեմ ակամայ Կօմիտէի անդամները, ըստ ներքին կամոնագրին, պարտաւոր էին պատուոյ խօսք սալ թէ անտրտունջ պիտի երթային հոն, ուր ընկերներու կամքը, իր խիղճը եւ պարագաները հրամայէին Արտաշ անկեղծաբար յայտնեց այդ պայմանին դժբաղութիւնը իր համար. բազմանդամ ընտանիք մը պահելու հարկին մէջ գրեթէ անկարելի պիտի ըլլար իրեն համար թողուլ երթալ հեռաւոր վայրեր: Ընկերները, ինչպէս եւ Կեղրոնական Կօմիտէն՝ արդէն տեղեակ այդ պարագային՝ անոր անկեղծութիւնը զրաւական մը համարեցին իր զիտակից գործունէութեան եւ չարեցեցին:

Ապագան ցոյց տաւ, որ այդ նկատումները սոսկ անձնական հանգամանք մը չէին կրնար:

«Զոհ»-ը Պոլսի տեղական լաւագոյն կօմիտէներէն մէկն եղաւ իր ունեցած ուժերով, որոնց մէջ Արտաշը իր որոյ դերը ունէր կատարելու Մինչ մէկ կողմէն կը հակակռէր Գնուսիի անասնձ իմանող, միւս կողմէն իր շիտակ, սնխարդախ եւ արդարակորով բնաւորութեամբ լրջութիւն կը մտնէր խորհրդածութեան նստակայ ամեն նիւթերու մէջ:

Անագորոյն ու կատարի կռիւ մը իր տեսչանքն էր եղած առաջին օրէն եւ ծայրայեղ միջոցներու գործածութիւնը ինքը առաջիններէն էր, որ առաջարկեց եւ պահանջեց:

Թու մերում եւ սինամիտի գոյութիւնը երկար ժամանակ Պոլսի Կեղրոնական Կօմիտէի եւ տեղական «Զոհ»-ի գաղտնիքը մնաց. մայիսի մէջ միայն Կեղրոնական Կօմիտէն հարկ պատեց անոնց առաջին բաշխումով զբաղելու եւ գոյութիւնը յայտնելու տեղական միւս կօմիտէներուն Մայիսի զիշեր մըն էր «Զոհ»-ի հինգաբարձի օրւան նիստերէն մէկը. այդ օրը պայուսակով մը առաջին նւէրը խրկւած էր «Զոհ»-ին ժողովը, որ դեռ նոր սկսած էր, տեսակ մը հանդիսաւորութիւն օտացաւ, երբ Պոլսի Կեղրոնական Կօմիտէի ներկայացուցիչ ընկերը պայուսակը բաց արաւ, եւ առաջին անգամ ըլլալով, ցոյց տաւ ուռ մերը «Զոհ»-ի անդամներուն եւ գործածութեան կերպը բացատրեց անոնց: Զսպւած ուրախութիւն մը եւ խանդավառութիւն մը փայլեցաւ ամենուն աչքերուն մէջ: Արտաշը, ամենէն պաղարիւն համարւածը, հրճանքով մը առաւ ձեռքը, փայլալից այդ գունտերը եւ իր խորտաւ ու համակիր ձայնով ըսաւ.

«Հիմա Պոլսը մերն է»:

Մյոջ օրէն կրկնապատկեցաւ իր ուժը, որովհետեւ հաւատքը հաստատուն եղաւ իր մէջ: Այդ երկու վերջին ամիսներու տեսչոտ գործունէութեան մէջ Արտաշը զարմացուց մեզ իր եռանդով եւ վարչական տակառով:

Գնուսիին եւ ինքը իրենց զրան առին Սամաթիոյ պաշարանութեան խնդիրը, որուն մանրամասնութիւնները արդէն շատ առաջ ծեծւած էին «Զոհ»-ի նիստերուն մէջ: Իրենց ծրագիրը շատ գործնական, սքանչելի արդիւնքներ պիտի արտադրէր, եթէ օգոստոս 14-ի առաւուր աստիկանութիւնը հոտ մը աննելով պաշարած չըլլար Սամաթիան Կեղրոններէն անոնք, որ իրենց զիրքը բռնելու պիտի երթային մաս առ մաս մինչև ցերեկան ժամը 6 (ըստ թր), իրենց ճամբան կարւած գտան գինուրական չղթայով:

Արտաշը չչփոթեցաւ, մինչ մէկ կողմէն լուր խրկեց Կեղրոնական Կօմիտէին Սամաթիոյ գրութեան մասին, ինքը Գնուսիին հետ կեցաւ իր դիրքին մէջ, իբրեւ գինուր մը հնազանդ արւած որոյման:

Իրենց այդ պաղարիւն գինուրի ըմբռնումը պարտքի փրկեց գործը. եթէ ընդհանուր չփոթի միջոցին, երբ սամաթիացին կը փախչէր իր հայրենի տնէն առանց կտեւը հայելու, երբ ոստիկանները, իրենք ալ չարած, խուր կեցնել կը ջանային փախչողները եւ կրցածին կը ձեռքաւալէին, եթէ ինքնապաշտպանութեան բնագոյնը զարթնութեան ամենէն կոկծեցուցիչ վայրկեանն սողալը սկսէին գործի՝ շատ բան կորուած էր. ոստիկանութիւնը եւ Պոլսի ժողովուրդը շատ ուշ բովանդեց գործին ծանրութիւնը. ուռ մը փոյթութիւնը ժամը 6-ին միայն յայտնեցաւ միանդամայն սրանքային եւ Միսաքեաններուն տան առջև:

Ի՞նչ զգային սողալքը այդ 18 երկար ժամերուն մէջ. շատ քիչ բան գիտնէք. ո՛չ ոք կընդանի մնաց այդ իսկական Թերմոպիլէէն պղտիկ տղեկէ մը զատ:

Սակաւութիւ հայեր, եւ ոստիկաններ, որոնք ակամատես եղած են այդ հերոսական կռիւն, շատ բան կը պատմեն:

Գնուելի մասին, գրեթէ ոչինչ՝ Արտաշին: Չեմ դարմանար, այդպէս ալ կսպասէի, կը հաւատամ, որ Արտաշը, հաւատարիմ իր խառնած քին, կորովապէս դործեց, դիրք ուղչեց, իր պաղարիւնովը ներսխնեցը քաջալերեց, մինչեւ այն անմոռաց վայրկեանը, օգոստոս 15-ի աւտուն, երբ ուժասպառ, զուրկ ռազմամթերքէ, ո՛ր եւ է օգնութեանէ, յոյսերնին կտորած՝ վերջին գնդակն ալ թշնամուն խրկեցին եւ իրենց հրածելչոր տւին իրարու . . . թոյնի գաւաթներով:

Այդ ճշմարիտ հերոսական կոիւր լաւագոյն էջը կը կազմէ օգոստոս 14-ին. եթէ պանքայի դուազը իր տարօրինակ յղացումով եւ գործադրութեամբ սարսափեցուց Պոլսի եւրոպական թաղերը եւ դեսպանները, անդին՝ Ստամբուլի թիւրք թաղերը սոսկումով եւ հիացումով կը յիշեն դեռ այդ ափ մը քաջերը, որոնց աղած վախը փրկեց այդ կողմի բոլոր հայ թաղերը պաշխպօզուկներու յարձակումէն, եւ որոնց հետարքբրական մասը յեղաշրջեց իրենց համարումը վատ ու վախկոտ համարած հայերու մասին, եւ մտալուտ անձանօթ ասպադայի մը սարսափը տւաւ . . .

Հայ ժողովուրդը անգամ մըն ալ տեսաւ ու վաւայ, որ յեղափոխութիւնը խաբեբանկուտ գործը չէ, երբ անոր քարոզչները անոր վարիչները եղան, կուտղներու առաջին շարքին մէջ կանգուն, մինչեւ իրենց վերջին շունչը հաւատարիմ մնացին իրենց զրօշակին:

Անոնց դերեզմանները՝ ապաղային լուստատեղիները, յեղափոխութիւնը կենսական պիտի ընեն, պիտի մարմնացնեն զայդ ժողովրդին գիտակցութեան մէջ եւ նոր գործիչներու ճամբուն վրան իրեւ փարոսներ պիտի շողան, անոնց քայլերը ուղղելու . . .

Գ Ի Ի Ա Ն Ա Գ Ի Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Հասարակական երևոյթներուն մէջ դիւանագիտութիւնն է, որ ամենէն աւելի խաբեբայական արեւստ մ'է: Անոնք, որ չեն կրնար խաբել, կըսէր, դարեր առաջ Քրանսացի թագաւոր մը, չեն կրնար կառավարել Այս եղած է ամեն դարու մէջ քաղաքականութեան բարոյական ոյժը և նշանաբանը:

Դիւանագիտութիւնը կը նաւարկէ ժողովուրդներու տառապանքի ուղկեանին վրայ, որու նաւապետն է քրմահաճ բռնակալը և նաւաստիները կը կազմեն մարդկութեան ամենէն անխիղճ, ամենէն սնափառ արարածները, որոնց կամայական օրէնքներն են, որ կը վարեն այսօր ազգերու ճակատագիրը: Այդ թշուառութեան ուղկեանը ահեղ ալեկոծումներ ունի սակայն և դիւանագիտութեան բազուկին կութնած շէնքը անդունդին վրայ մաղէ կախած է:

Որչափ ատեն մարդիկ կոյր գիտակցութեան մը կը հետևէին, որչափ ատեն յվարդապետն ասաց՝ «ի օրէնքը տիեզերական էր, մարդկութիւնը քստմնելի ճգնաժամեր անցուց: Եւ այսօր մարդկային գիտակից շըջանին մէջ, դեռ ժողովուրդները կը տանջւին, տաժանքներ կը քաշեն, դիւանագիտութեան խորթ զգացումներու ծրուուց եղող ռազմական ահեղ կազմակերպութեան տակ:

Մինչև օրս դիւանագիտութիւնը երբէք չէ առաջնորդած մարդասիրական բարձր ու անշահախնդիր թեւադրումներէ, ընդհակառակը քաղաքակիրթ աշխարհի գլխուն վրայ դաւադիր մարմին մ'է, որուն գերագոյն պաշտօնն է սրբազան խորոյկին պէս վառ պահել ժամանակին բերմամբ ազգերու մէջ առաջ եկած ատելութիւնները ծառայեցնել կարգ մը հացկատակներու շահին ու դաւաճանութիւններ նիւթել ժողովուրդներու անդորրութեան, լուսաւորութեան ու առաջնադասութեան դէմ. կը նկրտի զանոնք միշտ գետնամած ու գլխիկոր պահել, ու ազգային շահերու պաշտպանութեան կեղծ դիմակին տակ կը թշուառացնէ նոյնիսկ իր արիւնը կողմ ժողովուրդը:

Իրողութիւն մ'է թէ ժողովուրդները ինքնաբերաբար կը ձգտին եղբայրութեան: Միևնոյն հողին վրայ ծնող ու սնող տարբեր ազգաբնակչութիւններ այնպէս եղբայրաբար կապրին—երբ ատոնք աշխատելու ընդունակ են—որ բնութեան դրկին մէջ, ուր պայքարը աւելի հողին հետ է, չեն մտածեր մինչև իսկ ազգայնական ոսոխութեան վրայ: Արդարև, ժողովուրդները իրենց մէջ մեծ սկզբունք մը ունին, որ իր պարզութեան մէջ ի վեր կը հանէ անոնց միամիտ, բայց խորին փիլիսոփայութիւնը: Ամենքնիս ալ յհողեղէն եղբայրներ՝ ենք, ինչպէս տաճիկը մոռնալով երբեմն կրօնական մոլեռանդութիւնը, կըսէ յթօփրաք գարտաշնդի՞: Ուրեմն ի բնէ ազգայնական խորութիւնը չունի այն սաստկութիւնը, ինչպէս որ կը տեսնենք այսօր բարբարիկ քաղաքակիրթութեան մէջ: Դիւանագիտութիւնը բնաւ ժողովրդային ոգուն անկեղծ արտայայտութիւնը չէ. այլ չենք գիտեր, բնախօսական ինչ երևոյթի մը գարշելի մէկ հնարքը, որուն հետ կը լծորդի պժգալի փառամոլութիւն մը: Մարդկային արժանապատուութիւնը կը պառնկացնեն պալատներու խորհրդաւոր մթնութեան մէջ:

Ռուսօին ըսածին պէս՝ տխմարները առաջնորդող կըլլան ծերերուն ու իմաստուններուն . . .

Սա հսկայ բանակները, որոնք Գամուկէսի սուրին պէս կախած են ժողովուրդներու սրտին վրայ, նիւթական կամ բարոյական ո՞ր և է օգտակարութիւն չունին երկրին: Ընդհակառակը, ծղլ ձրիակերներ են և իրենց զորանոցներուն մէջ, կը պատրաստին ոճրագործութեան և ամենադարշելի մոլութեանց հնթակայ կըլլան: Թիւրք զինուորները կաթիլ մը օգուտ չունենանէն զատ, ուր որ ոտք դնեն, հոն աւեր ու ամայի կընեն, խաղաղ ժողովուրդին ինչքը բռնի կը յափշտակեն և ընտանեկան պատիւը իսկ կաղարտեն: Բանակը ահեղ ուժ մ'է, իրեն ետև ունի բռնակալը ու դիւանագիտական վճճմակը: Ռուսիա օրէ օր կաւելցնէ իր անթիւ բանակներու թիւը, ատով ոչ միայն քաղաքակիրթ աշխարհը ահ ու դողի մէջ կը պահէ, այլ նոյնիսկ չի թողուր, որ իր ժողովուրդը՝ ոտքերը տգիտութեան ու խեղճու

Թեան ճախճախուտէն դուրս հանէ:

Եթէ կան ստրկամտութեան մէջ քարացած ժողովուրդներ, կան նաև իրենց վիճակին գիտակիցներ: Ժողովուրդներու մէջ բարոյական-մարդասիրական անդիմադրելի ոյժ մը կը խմորւի, որ հետզհետէ կը հակակռէ բռնակալներու և խարդախ դիւանագիտութեան խորթ ձգտումները:

Աը հաւատանք մարդկութեան երանաւէտ ապագային, կը հաւատանք «երկրային դրախտին»: Պիտի գայ ժամանակ, ուր մարդիկ սուլթաններու, ցարերու, Ախ-հեյմներու կամ Պիզմաբըներու անունները բերան պիտի չառնեն, չարատաւորելու համար այն դարու մեծութիւնը: Պիտի նետեն այդ անունները, նոյն իսկ անցելոյն մէջ ատոնց յիշատակին կանգնած արձանները փոշիներու տակ, և պիտի խղճան մեր դարուն վրայ, որ իր մեծագոյն խորհողներուն քով, ամենամեծ ոճրագործները պահած է . . .

Ազգայնական կեղծ շահերու պատրւակին տակ, լաւագոյն է ըսել մասնաւորներու շահերուն համար՝ ամեն կողմ կոտորած, հալածանք, թշուառութիւն կը տեսնենք: Կառավարութիւնները անխնայ կերպով թնդանութի կը բռնեն մարդկային իրաւունք պահանջողները: Գիւանագիտութեան ականջին ջրի ձայն կուգայ տկարին արդար պահանջը: Ե՞րբ տեսնուած է, որ բռնակալները, որոնց պալատները դաւաճանութեան և հակամարդկային յղացումներու որջեր են, սրտի բարձր ներշնչումէ մղւած՝ զնահատեն մարդկային բարձր ինքնաճանաչութիւնը: Անկարելին պահանջել է:

Անշուշտ մենք չենք կրնար համբերել, որ ազնիւ ու վեհանձն իղձերով լի ժողովուրդ մը, ինչպէս հայը, աշխարհի երկու ոճրագործ բռնակալներու կամակից դաւադրութեան զոհ երթայ: Ռուս կառավարութիւնը, ընկերային յառաջագիմութեան այդ սարսափը, ինչպէս կըսէր Մարքս, մինչև վերջը Վայէնի մը դեր կատարեց Հայկական հարցին մէջ: Մենք Սալըպրիի կամ Փրանսական երեսփոխաններուն պէս նկատումներ չունինք քրիստոնեաներու ինքնակոչ պաշտպան ցարերու սխրագործութիւնները քողարկելու համար: Գիտենք՝ թէ ցարը միլիոնաւոր զինուորներ ունի, որոնք պատրաստ են իր մէկ ակնարկին վրայ, ամբողջ հայութիւնը արեան մէջ լողացնել, կզգանք՝ թէ աշխարհի մէջ ուժեղները դեռ վայրենիներու դերեր կը կատարեն, բայց մենք կը ճշդ-նինք նորէն ու կը կուսինք: Մեր մարդկային իրաւունքները, մեր խտէալը կը սրտապնդեն մեզ, որպէսզի չի վահատինք ու անիրաւութեան աշխարհի մէջէն ազատութեան տապարով մեր ուղին բանանք: Եթէ մեր պահանջները անարդարութեան, կեղծութեան վրայ հիմնուած ըլլային, կը սողայինք զօրեղներու առջև և վար կիշնէինք մարդկային արժանապատուութեան աստիճանէն: Ո՛չ, աղատութեան, բարօրութեան թւականի մը ետևէ վաղուդը կը գտնուի բարոյական անարատ բարձրութեան

մը վրայ. մենք չենք պաղատիր, այլ կոչում կրնենք խղճամիտ քաղաքակրթութեան և կը դիմենք անոնց մարդկային պարտականութեան: Իրաւունք ունիք այդ ստիպողական պահանջն ընել մեզ շրջապատող լուսամիտ հասարակութենէն:

Որքան ատեն ժողովուրդները իրենց նշանաբան չընտրեն «Ծանիր զքեզ»-ը, այս աշխարհը «արտասուքի հովիտ» մը պիտի մնայ միշտ:

Ազատութեան ձգտող ժողովուրդներուն համար նշանակութիւն չունի բռնակալ-դիւանագիտութեան չարամտութիւնները և անոնց խարդաւանանքները: Եթէ ամեն բան անոնց քմահաճոյքէն կախած ըլլար, «ազատութիւն» բառը գոյութիւն չէր ունենար:

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՊԱՐՈՎԱ-ՏԱՃԿԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳԼԻԻՅ

23/5-ին դեկտեմբեր 96 թ.

Ղանի և առհասարակ Ասսպուրականի մէջ կոտորածը դադարել է, բայց ո՞ր տեսակ կոտորածը, սուլթանի կառավարութեան մահաօրիթ օրին, ջարդ ու արիւնին այժմ տեղի է տւել ժանտատենդը և կամաց-կամաց էլ սպանում է սովը: Ղանից հասած վերջին լուրերը տեղեկացնում են մեզ, որ Ղանում սկսել է ժանտատենդ երևալ, որը օրեկան 30-40 զոհ է տանում, նոյն բանը սկսել է երևալ նաև գաւառներում:

Կառավարութիւնը արդէն վաղուց երկրում եղած ցորենները ամբարել է իր գօրքերի և հրոսակների համար. քիչ ժամանակ էլ անցնի և ահա պիտի սկսի սարսափեցնող սովը: Պատրաստ ուտելեղէնները կառավարութիւնը հաւաքեց, իսկ դաշտում եղածները մինչև այժմ էլ մնում են անշարժ, շատ տեղերում այրւած են քրդերից, իսկ մնացեալները ձեան տակ փտում են, երևի գարնանը բուսնելու համար . . . Սահմանադրուիւր զօրքերով լցնում է միշտ կառավարութիւնը: Ղերջերս իբր թէ կառավարութիւնը ուզում է հայերից ևս ոստիկանութիւն և ժանդարմերի կազմել բարեխնամ սուլթան Համիտի կարգադրութեամբ. թէ ի՞նչ է սպասում երկրում եղած հայ ժողովուրդին, դեռ անյայտ է մեզ համար: Շատ-շատերը՝ թէ Ղանից և թէ գաւառներից գաղթեցին այս աշխարհ երկրից դուրս, մի մասը Պարսկաստան, միւսը Վալիաս: Աղբակ գրեթէ դատարկւել է: Այստեղ եղած աղբակցիներից մօտ 50-60 տուն կրկին վերադարձան իրենց տեղերը շէնաւերակների վրայ . . . տաճիկ կառավարութեան խորհրդով:

Ամերիկացի միսիօնար մըստըրը Հովարդը և մըստըրը Ալէնը—վերջինը Ղանումն է լինում—ինչ որ նպատակներով բաւական ժամանակ ման եկան այս կողմերը պաղթականութիւն հաստատելու համար՝ նրանք աշ-

խատում՝ էին երկրից դուրս հանել հայ ժողովուրդը և արդէն դուրս եկածների հետ միասին տեղափոխել Ամերիկայի ուղի է իմանում որ անկիւնը, բայց չյաջողեցան իրենց այդ մտքերով ու նպատակներով. մէկը՝ Ալէնը երկիրն անցաւ, իսկ միւսը վերադարձաւ Ամերիկա . . . Ի՛նչպէս են օգնում լուսաւորած երկիրները... լուսաւորած մարդիկ . . .

Ճիշտը չգիտենք, բայց լսեցինք մի այսպիսի բան՝ թէ Ամերիկայից նորաւարտ անդամահասաների, վերաբոյժ բժիշկների մի հոսանք է սկսել Ասիական Տաճկաստանում զոհուած հայ դիակների վրայ գործնական փորձեր անելու և վերադառնալու կրկին Ամերիկա . . .

Սուլթանը ուրիշ կերպ է օգտուում, իսկ Եւրոպ-Ամերիկան այլ կերպ:

Վերջերս քիւրդերը նորից երես են առել և անդէն ժողովուրդի վրայ են թափում իրենց կատաղութիւնը: Նրանք անպատմելի վայրենութիւններ են անում՝ Ադրակում, Եկողները պատմում են այսպէս, թէ քիւրդերը մի գիւղից միւս գիւղը գնալիս, փոխանակ իրենց ձիաները հեծնելու, վերցնում են Ծ-Վ հայ և կարգով հեծնում՝ են շինքներին ու այդպէս գնում իրենց տեղերը: Լողանալու ժամանակ մերկացնում են հայ կանանց և երբեմն էլ տղամարդոց և պառկեցնում՝ մէջքի վրայ գետին, իրանք էլ մերկանում և պառկող սրտի վրայ նստած լողանում . . .

Հինգ-վեց հայերի միասին լծում են գութանին և իրենք խորագանը ձեռքերում՝ անդադար ձեծում են, որպէսզի լծւածները չկանգնեն՝ գետինը շուտ հերկւի . . . ձեծում են այնչափ, մինչև որ խեղճերից սկսում է արիւն հոսել և թրջել գետինը . . . հողը կը փափկանայ այդ արիւններից և աւելի հեշտ կը հերկւի . . . և շարունակում են այդպէս, մինչև լծւածները բոլորովին ջարդուհիշուր եղած գետին են թաւալում՝ արիւնի մէջ շաղախած, անպայ . . .

Այս տեսակ բարբարոսութիւնները տեսնելով, գեռ շատ աղբակցիներ վերադառնում են իրենց տեղերը:

Դեռ ամառուանից, Մ. Աւետիսեանի 800 հոգուց բաղդ կացած խումբը երբ ջարդուհից Ադրակում, Բարդուղիմէոսի վանքի մօտ, գեռ այն ժամանականից՝ պատմում են ճանապարհորդները՝ շատ դիակներ անթաղ են մընում՝ դաշտերում, ճանապարհների եզերքներում, ձորակներում՝ այլանդակած, սրտխողովող եղած. մնում են, շատ քարեր արիւնով ներկւած՝ սեխ են տալիս հեռուից. հարցնողին՝ թէ ի՞նչ արիւն են սրանք, քրդերը պատասխանում են. «Այդ արիւնները Փլա (հայ) կաշաղների արիւնն է, իսկ այն դիակները հայ կաշաղների դիակներ: (Իրենէ կաշախէ Փլան ա. ջէն-դէկէ կաշախէ Փլան ա):»

Թափիկ կառավարութիւնը խուլ պատրաստուում է պարնան համար, թէ ինչու, գուցէ այդ միայն ինքը՝

սուլթան-Համիդը գիտէ. իսկ երկրի հայ տարրը սարսափով սպասում է գարնան . . .

Ն Ա Մ Ա Կ Դ Ո Ւ Ն Մ Ի Ց

20/1, յունւար 97 թ.

Պոլիս բնաւ ապահովութիւն չի կայ. դրսի խաղաղ երևոյթը բոլորովին խաբուսիկ է: Ո՛չ սուլթանին փորէն դեռ վախը ելած է, ո՛չ ալ հասարակութիւնը ինքզինք վտանգէ զերծ կը կարծէ: Ամեն մարդ քալած ատեն՝ պզտիկ աղմուկ մը ըսածին, ամեն բան ձգել փախելու տրամադրութեան մէջ է: Դեսպաններու պահականաւորը կազմ կեցած են Առփորի մեղի շուրերու մէջ. ոմանք հեգնօրէն կըսեն՝ թէ երբ անգամ մ'ալ իրարանցում ըլլայ, տէրութեանց նաւերը յօրանջելով շոգեպինդ պիտի փախչին ձանձրացած ըլլալով սուլթանի հաստատակամութիւնէն: Մահ մետական ամբոխին մէջ մեծ յուզում կայ. ոստիկանութիւնը կը ջանայ խիստ հսկողութիւն ի գործ դնել . . . Ամեն օրւան լուրերու օրակարգին մէջ է սատրապանութիւնը՝ թէ «թիւրքերը մեծ բան մը պիտի պայթեցնեն, թէ կը պատրաստին Երլզըն վրայ քալել . . . քալել ու քալել . . .» Բայց խաղաղասէր սուլթանը ամենն ալ կը լուսնցնէ, որը պսոթելով, որը մարմարայի ձուկերուն կեր տալով, որը ո՛վ գիտէ ի՛նչ ընելով:

Պոլիսը մայրաքաղաքի շէկքշնորհք չունի. ամեն կողմ անուվախ, լրբութիւն և դաւաճանութիւն: Թիւրք պաշտօնեաները յուսակտուր դիրք մը բանած են, ձեռքերնին անցածը կը սօթանեն թող կուտան: Դեսպաններուն անրափակ նիստերը մուլտակներ առաջ բերած են մահամտական հասարակութեան մէջ. բայց պատող լուրը՝ թէ դեսպանները տաճիկներուն կացութիւնն ալ նկատի պիտի աւնեն, քիչ մը հանդարտեցուցած է կիրքերը, թէև մուլեւանդ խաժամուժը չուզեր, որ կեանքները յցամաքներու և ծովերու տիրապիտող սուլթանի գործին խառնելն: Ասով մէկտեղ թիւրք ժողովրդին խաղաղիկ դասը որ իսկապէս ցանկացող է երկրին անդորրութեան, և գաղանկութիւններու դաբարման, վճատած է Թիւրքից փրկութիւնէն. կոյր հաւատքի պզտիկ միթիարութիւն մը անգամ չուզեր զինքը երկրին ապագային նկատմամբ, որովհետև ամեն տեղ կը տեսնէ գողերու և բախտախնդիրներու ընկերակցութիւններ, անխիղճ անձեւաբուութիւններ, որոնք ոտնակոխ ըրած ընկերային ու մարդկային ամեն արժանապատեութիւն, առիթէն օգուտ կը քաղեն և անպատիւ ամեն ստորնութիւն ու շարքը կը փորձեն յայտնի կէս՝ պաղտնի, իրենց գլուխ ունենալով Համիտի պէս՝ եղեռ-

նագործութեան մեծ պաշտպան մը:

Մէկ խօսքով, երկրին պարկեշտ դասը զնտաններու և անծանօթ մտայլ տեղերու մէջ կը փտտի և կը հատնի. մէջտեղը մնացած են այն տեսակ մարդիկ, որոնք եթէ գուեհիկ դասակարգին մէջ մնացած ըլլային, գող մարդասպան և իսաբեբայ տիտղոսներով պիտի յորջորդէին:

Հայ բանտարկեալները հետզհետէ կարճակերէն: Պէտք է մտիկ ընել այդ թշուառներու պատմութիւնը. Ցանդէի դժոխքը դրախտ է տաճկական «մէհտերանէ» ներուքով: Բանտերուն նկարագրութիւնը լսելով մինակ՝ մարդ ահռելի երազներու և ջղային հիւանդութեան ենթակայ կը լլայ: Ան, որ ունի մարդկային արժանապատուութիւն, տեսնելով այս ամեն անլուր արարքները, Թիւրքիոյ պէս պետութիւն մը աշխարհէ երեսէն վեր նալու համար ո և է միջոց չի խնայեր: Պետութիւն չէ ասիկա, «պաթախանէ» է, գլխէն մինչև ոտը սիֆիլիզով վարակած: Գողութիւն, անառակութիւն, ոճրագործութիւն իրենց ձիւղերով, և զագիր մոլութիւն, ահա այն սիւները, որոնց վրայ կը բարձրանայ քսաներորդ դարու սկիզբը, սուլթան Համիտի ընտելմը: Ափսոս, երկու տարի առաջան երկրաշարժը գետնի հաւասար ընելու էր Պոլիսը, բայց կարծես ընտելման ալ իր քմահաճոյքի խաղերն ունի մարդկային ողբերգութիւններուն մէջ: 25⁰ որ արդէն հայ բանաստեղծը ըսաւ՝ «Աշխարհ ալ Աստուծոյ ծաղրն է . . .»

Նոր պատրիարքը կաշխատի, բայց այնքան կը սողայ, այնքան կատորնանայ, որ ազգային ամենէն ներկան զգացումներուն իսկ չի խնայեր: Արդէն հայ ժողովուրդին մէջէն տրտունջի ձայներ կը լսուին, ըսելով՝ «ոչ այդ նաւաստացումը ըլլայ՝ ոչ ալ այդ անհիճեալ փատիշահին շնորհքը»:

Ամեն անգամ, որ պատրիարքը բեմ՝ կը բարձրանայ սուլթանին համար փառաբանութեան, բարեմաղթութիւններու հերզի տակ կը խղէ բազմութիւնը:

Սուլթանի ծննդեան տարեդարձի առթիւ ժողովուրդին սա խօսքերը կուղղէ՝ «օգոստափառ սուլթանը բանտարկեալները ազատելով՝ բոլոր ազգը շնորհապարտ թողուց և այլն»: Ամբոխին մէջէն զսպւած մըմունջներու արձագանք մը բարձրացաւ. «նրբազան, նահատակները շնորհապարտ թողուց . . .» Եւ կը յորդորէ վշտահար ժողովուրդին, որպէսզի եթէ առաջ մէկ հաւատարիմ էր, հիմա տասնապատկէ այդ հաւատարմութիւնը, որովհետև սուլթանը մեծ մեծ բաներ փոփոսցեր է երանելի պատրիարքին ականջին. «Եթէ սուլթանը իր գութն ու հովանին առջի պէս ամբողջ հայութեան վրայ պիտի տարածէ, վերջապէս այնպիսի ոսկեզօծ լեզու մը, որմէ մարդ կը փորձէի հետեցնել՝ թէ սուլթանը պիտի ձգէ Երլոզը ու Հայաստանի մէջ հայկական թագաւորութիւն պիտի հիմնէ, իր անբաւելի մեղքերը քաւելու համար: Թէև Օրմանեան կը պնդէ՝ թէ հայոց ազա-

տութիւնը այս աշխարհէն չէ . . .

Ծննդեան օրը պատրիարքին անդրանիկ կոնդակը կարդացեցաւ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ: Այդքան ծիծաղելի կոնդակ չէր կարելի լսել. բնականական խրթութիւն մ'էր, իր ամբողջութեանը մէջ անընդհատ աստուածակոչութիւն մը, որու օրհնութեան շրջակները հեռուէն Երլոզի վրայ կը թափէին: Այդ կոնդակը որ շատ նկուն սիրտ կրող պատրիարքի մը հոգին ի վեր կը հանէ, Աջգեանին անգամ չէինք ներքո Բայքի՞նչպէս ըսեմ՝ «Չայն հառաչանաց» մը անցնելով այդ կոնդակին գլուխը՝ նարեկի մէջ ալ կարելի է զետեղել, այնպէս, որ եթէ սուլթանի դեերը չի կրնայ հանել, ապահովապէս թեթեւ հիւանդները կը բժշկէ:

Հայոց պատրիարքի մը համար անվայել է այդքան նկուննալ, և հայ ազգին համար անպատուութիւն: Բայց կը մտիթարւինք, որովհետև ազգը երբէք բաժին չունի այդ գեանաքարշուութեան մէջ, ընդհակառակը արհամարանք մը ցոյց կուտայ փաշաներու, կղերամիտներու և պնակալէզներու այդ վարմունքին դէմ:

Պատրիարքը շրջապատողները բոլորն ալ սուլթանին հին «աղթասացներն» ու «խնկարկուններն» են: Գուրգէն մուրկէնի պէս մարդիկ, որոնք գրականութեան այդ ծիւղը խղձամիտ կերպով մշակած են:

Կարծես սուլթան ու պատրիարք դաշինք կ'ընեն, որ հայոց պատրիարքը Թիւրքիոյ վեհապետին համար օրհնաբանող ու գովաբանող մեքենայ մ'ըլլայ: Ատոր համար է, որ ամեն անգամ, որ առիթը կը ներկայանայ ժողովուրդին քարոզ խօսելու, Օրմանեանը ս. կոյս, խելօքիկ հրեշտակները, առաքեալները, ս. հայրերը բոլորը գերեզմաններէն ու իրենց երկնային թաքստոցներէն դուրս կը կանչէ և կը հայցէ, որ անասան պահեն սուլթան Համիտը իր դահուն վրայ. իսկ ժողովուրդն ալ կը յորդորէ, որ ծանչնայ այդպիսի վեհապի մը յարգը, որուն հայրական գթութիւնը . . . 200000 դիակ փոխց հայ աշխարհին վրայ:

Սուլթանն վերջին ծայր գոհ ցոյց կուտայ ինքզինք նոր պատրիարքէն: Օրմանեանի օրհնութիւնները, ինչպէս կերելի, Արմաշի Չարխափանէն եկած ըլլալուն, սուլթանի խանգարւած մտքին վրայ ազդեցութիւն ըրեր են:

Ծննդեան օրը, երբ քահանան կոնդակին մէջ կը խրատէր հայ ժողովուրդը, որ համբերէ և յոյսը Աստուծոյ վրայ դնէ, յանկարծ մեղմ ձայն մը լսեցաւ բազմութեան մէջէն, որ կըսէր՝ «տէր հայր, ատանկ Աստուծուն աչքը կուրնայ»:

Այդ ձայնը իր խորին մեղմութեանը մէջ որոտում մ'էր:

ԵՐՐՊԱԿԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ԿԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

Ըստ երևոյթին մենք նշանաւոր դէպքերի նախընթաց օրերումն ենք գտնուում:

Մի քանի օրից յետոյ «վեց մեծ» պետութիւնների Պոլսոյ «վեց մեծ» ներկայացուցիչները կառաջարկեն սուլթանին բարենորոգումների մի նոր ծրարութիւն, որ մըշակել է այդ ներկայացուցիչների ընդհանուր համաձայնութեամբ: Սպասուում է միայն, որ մեծ պետութիւնները վաւերացնեն իրենց ներկայացուցիչների երկար աշխատութեան ծանր պտուղը և համաձայնութիւն կայացնեն այս միջոցների վրայ, որ պէտք է գործ դնեն Սուլթան-Համիդին խելքի բերելու, եթէ միայն նա համարձակի չընդունել ներկայացրած ծրագիրը, կամ թէ զանազան խաղերով աշխատի չէրագործել նրան:

Թէ ինչ է այդ ծրագիրը, ինչով է տարբերուում նախկին ծրագրերից, ինչ նոր դարման է գտել խորիմաստ դիպլոմատիան «սուլթանին պահպանելով», հայ ժողովուրդի բազմութիւն և խորը խոցերը բուժելու, դա դեռ յայտնի չէ ոչ որի: Այց դեսպանները անսովոր լուծութիւն են պահպանում և ոչինչ չեն յայտնում մինչև իսկ միւս պետութիւնների ներկայացուցիչներին: Դեսպանական խորհրդակցութիւնները այս անգամ տեղի են ունեցել առանց թարգմանների, դռները փակ մինչև իսկ պատուհանների փեղկերը ծածկած:

Ի զուր է սուլթանը կողմնակի հնարներ մտածում այդ գաղտնիքների մէջ թափանցելու, ի զուր են ծըպտեալ լրտեսները դեսպանատների շուրջը վիտում, ի զուր են նրանք դեսպանների խորհրդատեղե փակ փեղկերը դիտում... ամեն ինչ թաղած է առայժմ խորհրդաւոր լուծութեան մէջ: Եթէ հաւատանք «Սէմաֆօրի» Պոլսոյ թղթակցին, սուլթանի մի քանի մերձաւոր բարեկամները նրա ալեկոծած հոգին խաղաղացնելու նպատակաւ վճռած են եղել նոյն իսկ յափշտակել դեսպաններից մէկին, նրանից գաղտնիքները կորզելու համար: Այս տեսակ օրեր սուլթանը վաղուց չի տեսել, ընդհանրութեան կողմից այսպիսի ծառեր նա վաղուց չի լսել: Նրա երեկայ խնկարկունները, եւրոպական հասարակական կարծիքի դիմաց նրա հզօր պաշտպանները «Ֆիւարօ»-ի, «Տան»-ի նման սողացող լրագիրները այսօր փրփուրը բերանին են շանթեր արձակում սուլթանի դէմ, դիպլոմատիայի հետ ձեռք ձեռքի տւած և քաղաքակիրթ հասարակութեան աչքից անօրինակ բարբարոսութիւնները ամենայն խնամքով ծածկողները այսօր կատաղի արշաւանք են սկսել դիպլոմատիայի դէմ, նրա անխիղճ ընթացքը արատ են համարում մարդկութեան համար և տատանումը բարոյական սընանկութիւն: Սուլթանին դասեր տւող, նրա գաղանկութիւնները խրախուսող ուսու դիպլոմատն այսօր սպառնալիքներ է յղում ուղղակի սուլթանին և այն էլ

ցարի բերանից:

Ի հարկ է, ոչ իւրաքանչիւր ընդէ կաշառելու պատրաստ հրապարակախօսները, ոչ սողուն ճառախօսները և ոչ օձի լեզու բանեցնող դիպլոմատներն չեն կարող մեր դրութեան բարւոքման պատճառները լինել. բայց այս բոլորը իրերի փոփոխման արտայայտութիւն է և պարզ նշան, որ ուուրի որոտը լսած դիպլոմատները և ֆինանսիստները հանգստութիւն չեն գտնում:

Սակայն ի՞նչ կարող է մեզ տալ «եւրոպական համաձայնութիւնը», որն այդպէս սրտատրոփ սպասուում է, որը միակ միջոցն է համարուում արևելեան կնճուտ հարցին բաւարար լուծում տալու և որն այսօր իրականացած է երևում:

Եթէ ճշմարտութիւն է Յ պետութիւնների, — չմուռնանք իրար թշնամի պետութիւնների — կայացած համաձայնութիւնը, դա միայն պարզ կերպով մեզ դուշակել է տալիս, որ բարենորոգումների նոր ծրագիրը ոչ մի իրական փոփոխութիւն, ոչ մի արմատական դարման իր մէջ չէ պարունակում. այլապէս դրանից անպատճառ կը սուսէր այս կամ այն պետութիւնը, ուրեմն և համաձայնութիւն էլ չէր կայանալ:

Մի կողմը թողնելով այս հանգամանքը և ենթադրելով որ խոշոր փոփոխութիւն է ծրագրւած, հարցնում ենք. տեղական է արդե՞օք այս համաձայնութիւնը, Արիօվի բարեկամ-չների նման պետութիւնները չե՞ն գզգզելու իրար, հենց որ մի ոսկոր ասպարէզ նետուի Դեռ նոր է Ռուսաստանը սկսել քիչ խիստ լեզու բանեցնել արդէն Եւրոպան նոր հնարքներ է մտածում նրա ազդեցութիւնը Բօսֆօրի ափում կոտրելու, դեռ նոր է Ֆրանսիական մամուլի ազդեցիկ մասը համարձակ ձայնով ճշմարտութիւնները մերկացնում, ֆրանսիական դիպլոմատիան քիչ բարձր խօսում, արդէն նրա «դաշնակից» ուսական մամուլը բարձրացնում է իր թաթը և հրաւիրում իր սիրելիին՝ շատ հեռու չգնալ ու իր չափը ճանաչել:

Եւրոպական համերաշխութիւնը չի կարող յարատե լինել յարատե է նա, յարատե է և սուլթանի դրութիւնը, յարատե են մեր տանջանքները, յարատե է ուրեմն և յեղափոխութիւնը, որը իւրաքանչիւր ընդէ կարող է խախտել ընդհանրութեան աչքը շացնող «համերաշխութիւն» կոչւած սֆինքսը: Մեր յոյսը այն տեսակ համերաշխութեան վրայ չէ, որ ձգտում է համերաշխ լինել և սուլթանի հետ, մեզ այս տեսակ եւրոպական համերաշխութիւն չի հարկաւոր, այլ եւրոպական անհամերաշխութիւն և որքան կարելի է սուր անհամերաշխութիւն:

1877թ. եւրոպական պետութիւնների ընդհանուր համաձայնութեամբ որոշ պահանջներ դրեցան սուլթանին Բալկանի վերաբերմամբ: Այդ պահանջները մերժեցին: Համերաշխ Եւրոպան յետ նահանջից ամօթով և անզօր գտնեցաւ իր սպառնալիքները գործադրելու:

Հարժեց սակայն Բաղկանեան թերակղզին, խորտակեց եւրոպական համերաշխութիւնը և ստիպեց Ռուսաստանին վճռական քայլն անելու:

Մենք տեսանք դիպլոմատների հաւաքական նօտաների, համերաշխ սպանալիքների, մարտանաւերի համերաշխ դրօսանքների... բոլոր արդիւնքը: Դիպլոմատների նոր գիւտը՝ պատահանների փեղկերի խորհրդաւոր բաց ու խուփ անելով սուլթանին վախեցնելը մեզ չպէտքէ խաբի. շարժելնք մենք էլ, քանդենք այդ հմայիչ համերաշխութիւնը և ստիպենք մէկին կամ միւսին՝ առաջին գործնական քայլն անելու:

ԿՐԷՅԷ ԵՒ ԿՈՒՐՍՍ

Ասցեալ անգամ մենք մասնամեծ եղանք Կիւստէի լարած դրութեան վրայ, այժմ՝ Կիւստէի նախորդում մն Մէլը միւսից ծանր լուրեր: «Իւլի-Նիւզ» թղթակիցը Կիւստէում է՝ «Կիւստէում» դրութիւնը ծրարամասնում է: Ապստամբ քրիստոնեաների թիւը 8000 է... Բրիտանական սպիտակ ծարստամբ գիւղը, իսկ մահմադականները Չիկալարիսա եւ Մուշիսա:

Փետրուարի 8-ին Կիւստէի եզրակապը եւ երևելքները Ֆուլատունքին ներկայացրել են մի միտքաբանում, որով պահանջում են պետութիւնների կռակուն մեջամտութիւնը եւ ընթացմանի անցաւառ զործադրութիւնը: Հակասակ սկզբում, կրեւապից ամեն մեծը պետի զործ ղնմն Յուսաստանի հետ միասալու:

Կամեց պաշտօնական Կադրուում մն, որ կտորտամն արտել է: Հաստատում մն, որ ամբողջ քաղաքը բողերի մէջ է:

Բրիտանական սպանալիքը պահանջում են, որ Ներքալական մարտանաւերից զոքցնր եջմնն պաշտպանելու համար մասցածը: Հիւպատոնները մերժում են: Ռաղաքի քրիստոնեաներին ազատելու ոչ մի յոյս չկայ:

Նրէկ տամբի զմուտները սկսեցին հրացաններ արժակել պատմութիւնների զետեց ազգաբնակչութեան վրայ: Զոհերի թիւը անցալու է: Առաւօտը հրացանաձգութիւնը վերսկսել է: Հիւպատոնները բազալ իջան ծովի կողմից: Բրիտանական թաւերի կէսը այրած է: Մուլթանական կառավարութիւնը այս բոլոր խամաւորութիւնները ձգել է ընթացման գործադրութեան արգելք կենելու համար:

Մասէօի մարից յետոյ սպանիական կառավարութիւնը մեծ յոյս ունէր շատ հեշտութեանը յաղթութիւններ տանելու եւ կարծ ժամանակահատիչներում կուրական ապստամբութիւնը զուելու: Սպանիական զինեղաւ մէկէր վաղուց արդէն երկրամասում էր իր ապագայ յաղթութիւններով: Բայց զաւը նրանում է, որ սպանիացի իմնց շատ փազանց վառ երեսպագութեան շարքից ց ա Կ և Գ ա Ծ Ե արդէն կատարւած են համարում ու անընդհատ յաղթութիւններ՝ ամուսն մեղքեր սպանիական լրագրիները ցմութեանը հաղորդեցին, որ շատ ապստամբներ զմտաթափ են եղել եւ որ Մասէօի Ե Նիւզը, ապստամբութեան միւս նշանաւոր ղեկավար՝ Մարքիմ Կոմէցը շարքում, ուստապառ եղած ղեկն է կառավարութեան, հաւաքութիւն յայտնել եւ թողութիւն կնքելու Ի հաստատութիւն այս բոլորի Կիւստէիները հաղորդեցին, որ կղաւ արեւելեան մասի ապստամբները յարձակել են վիճակորական պաշար տանող երկու գործը զմտերի վրայ եւ լու շարք են առել:

Կուրացիներին սգնութեան համար տեխասցիները հոյսալէս մի փառաւոր շարք են առել սպանիացիներին: Սպանիական մի Գեթե-լաբունը յանկարծակի բնուում է տեխասցիներին, կտորուում էր ցեօ ու ցան կնոււ, թողնելով պատերազմի դաշտի վրայ բազմութիւ սպանալիքներ, վերաւորւածներ եւ պրազմն քանակութեանը ուղեւորները:

Պիտոպ նահանգում, որը վերջնականապէս ընկնւած էր Կուստէում, երևում են եկել յանկարծ ապստամբական նոր զմտեր եւ Կարսից Կոմէցը շարքիւ է սպանիական մի մեծ զոնտ, զերի վերցրել 800 Կողի, իսկ 5000 հրացան, 18 թնդարթի եւ շատ ուղեւորներ:

Նոր կողմեր են տեղի ունեցել համայնայի նահանգում՝ եւս: Ապստամբները ղեկավարով սկն են բարձրացնել երկաթուղու մի գիտքը: Սպանելու ու վերաւորել են շատ սպաներ ու զինեղները: Այս բոլորը Ի հարկէ դու բուսական չէ սպանիական վառ երեսպագութիւնը սանձարարելու: Եւ մենք դու բարտ կունենանք սպանիական փառաւոր յաղթութիւններին՝ նոր շարքեր կարդալու:

ՆՆԻՐԱՏԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱՎՈՐ
 Հ. Յ. Կաշնակցութեան Կենդր. սնդ. մէջ ստացւած են. Զնդան 7 ռուբլի, № 225 20 ռուբ., № 213 214 215 25 ռուբ. 80 կոպ., № 217 5 ռուբ. 70 կոպ., № 218 4 ռուբ. 35 կոպ., № 216 12 ռուբ. 50 կոպ., № 210 18 ռուբ., № 261 22 ռուբ. 50 կ., № 219 88 ռուբ. 35 կոպ., № 228 15 ռուբ.

Մախլացից 2,000 ռուբ., Փայտակարանից 25 ռուբ. Օազիս գիւղից 90 ռուբ., Լուսադէմին խմբից 3 և 4 ռուբ., * * * -ից 311 ռուբ., Սարեակ 13 ռուբ., Լագ-ից 55 ռուբ. Օդ. ք-ից Մ. Բ.-ից Բորի միջոցով 500 ռուբ.

Վրէժ Կոմիտէի Կենդ. սնդուկի մէջ ստացւած են. Հիւսիսային բեւոյց 4500 ղան, Ոչ. քաղ. Հին ընկեր 100 ղան, Տ. Օ. 100 ղան, Ոմն 30 ղան, Իրաւունք 10 ղան, Յոյս 10 ղան Ազն. 50 ղան, Ս. 150 ղան, Յաջողութիւն 20 ղան, Արդու-Բաշիմ 30 ղան, Յ. Է. 10 ղան, Ոմն 10 ղան, Դ. Պ. 15 ղան, Պ-ուլ 30 ղան, Մ. 30 ղան, Մէկը 4 ղան.

Կաշնակցի Ռուսչուկի կոմիտէի սնդ. մէջ ստացւած են. Կաղանապահ 108 Ֆր., նոր Աշխարհ 52 Ֆր. 50 սանտ., Արարատ 27 Ֆր., Կաւառներ 36 Ֆր., Երկաթ 7 Ֆր., Պանդուխտ 20 Ֆր., Արծնեցի 40 Ֆր., Հրացան 10 Ֆր., Լոյս 5 Ֆր., Յ. Բ. 10 Ֆր., Ռուսմանիոյ ձիւրձեմօ քաղաքի աղբատեր բանւորներից 107 Ֆր. 50 սանտ., Մուրճ խմբից 6 Ֆր., Արուսեակ Ծ-ից 4 Ֆր., Սիրիստրէ յեղափոխական ընկերից 1 նսայ. ոսկի: Թաւրիզից՝ Գարեգին Իւսուլֆեան 100 Ֆր.

Աւսա. Սուչոյա քաղ. Մկրտիչ Թեօփիլեանից 2 Ֆրոբին: Պարիզի կոմիտէի միջոցով.

Ս Մ. 1 Ֆր., Կ. Մ. 5 Ֆր., Ս. Գ. 1 Ֆր., Bonceret 5 Ֆր., Փ. 10 Ֆր., Ռեկէմին 10 Ֆր., Երկաթ 5 Ֆր., Ակնոյ 2 Ֆր., X. 2 Ֆր., Կշխարի 3 Ֆր., Ապառաժ 2 Ֆր., Երասի 2 Ֆր., Մկրատ 1 Ֆր., Բազուկ 1 Ֆր., Վագր 2 Ֆր., Պատերազմ 1 Ֆր., Յեղափոխական 2 Ֆր., Sanim 25 Ֆր., Կերձան 1 Ֆր., Սերմ 50 սանտ.

Վարնայի սնդուկի մէջ ստացւած են՝ Թիւ 25 Գեղամից 40 Ֆր., Կարգոսեան խմբից 10 Ֆր., Մ. Արաւազից 8 Ֆր., Հարազատ 4 Ֆր., Կայծակ 2 Ֆր., Օժանդակ 5 Ֆր., Զրկէժ 20 Ֆր., Վահրէժ 1 Ֆր., Գաջախ 1 Ֆր., Արիւն 1 Ֆր., Հայի 1 Ֆր.

Նոյն անգը ստացւած է Զուպայի մասնաձեւիւն. Արաւ Խմբից 18 Ֆր. 60 սանտ., Ռեժանակ խմբից 5 Ֆր. 80 սանտ., Ռուսթ խմբից 3 Ֆր. 95 սանտ., Մասնաձեւի անդամներից 44 Ֆր., Հրացան 6 Ֆր. 50 սանտ., Յոյս 4 Ֆր., Կայծ 10 Ֆր. 70 սանտ., Կանձաւակից 26 Ֆր. 45 սանտ.

Եամբոլի Մասուրեան կոմիտէի սնդ. մէջ ստացւած է Գարա-Պոնեայի պանդուխտներից 110 Ֆրոնի: Ըժ. Բերն քաղաքի նոր գաղթականներից՝ Գործաւոր 3 Ֆր., Յ. Կ., Կ., Գ., Պ., Արթիւն և Ասորի մէկ մէկ Ֆր. Վրի պ ա կ. — № 2 սպլած Վարնայի Կամաւուրացի խմբից 50 Ֆր. զէպք է լինի 10 Ֆր.

Սեր բոլոր շնորհքը մեզ քիտել Մտաւորայի նախաակ Գեթե-ՆՈՒ քուսակալը, ինչպէս անցան: Խնդրում ենք նրա քարեկաններից ուղարկել մեզ վերոյիշեալ քուսակալը, կարծ ժամանակամիջոցում վերադարձնելու պայմանով:

Խմբագրութեան գլխել հետեւեալ հասցէով՝
 Rédaction du Droschak, Genève (Suisse)

“Droschak”
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՕՇԱԿ

43.9. PHTHOTO
G.PHOTOPHY
A.R. F. SURO
BRARY
Redaction du “Droschak”
GENEVE (Suisse)

“ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԽԱԿԱՆ ԴԱՆՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

Մ Ա Ր Օ

(ՕՐ. ՄԱՐԴԱՄ ՄԱԿԱՐԵԱՆ)

Ո՛վ էր նա: Այդ հայ աղջիկն ի՞նչ զործ ունէր լուսաւոր կենդանւոյնց հետո խոլ վայրում: Ինչո՞ւ մեծ քաղաքների ուրախ կեանքը թողած՝ եկել սիրտ ու մարմին էր մաշում Տաճկաց սահմանին հարեւան մի գաւառում:

Հայրենիքի ազատութեան համար գործելու տենչանքն էր, որ հանգստութիւն չէր տալիս նրան:

Մարօն Կովկասի ծովափերայ քաղաքներից մէկումն էր ծնւել 1872 թ.: Նախապաշարած բարեկամների (ծնողներից զուրկ էր նա մանկութիւնից) կամքին հակառակ, ուսումը վերջացնելուց յետոյ թողնում է իր ծննդավայրը, դիմում է օտարութեան եւ իր նուրբ ուսերի վրայ է առնում հայ վարժուհու ծանր բեռը: Այստեղ տեղն ու ժամանակը չէ մի առ մի պատմել Մարօի մանկավարժական բեղմնաւոր գործունէութեան մասին, քանի որ միւս անակի գործունէութեան առջեւ առաջինը նսեմանում է:

Թշառ հայրենիքին ծառայելն էր Մարօի գլխաւոր հոգսը: Դեռ աշակերտական նստարանի վրայից նա իր հասակակից աղջիկներին հաւաքում, ընկերութիւններ էր կազմում, ժողովներում Բաֆֆիի գրած քերականութեան ցանկում Բաֆֆիի գրած քերականութեան ցանկում էր իր ընկերակիցների սրտերը արդար հայրենասիրութեամբ Հաւաքում եւ հրատարակում էր ժողովրդական բերանացի երկերը: Իր գործունէութեան ծաւալը լայնացնում է նա, երբ թողնում է ուսումնարանը եւ իրեն մանկավարժական ասպարէզին ներդրում: Կովկասը նրան այլեւս չէ դոհացնում: 1894 թ. նա անցնում է Երասխը, որ աւելի մօտիկ լինի հայրենիքի այն մասին, որի արեան հոտն այժմ մինչեւ երկինք է բարձրացել:

Պատերազմի դարտում ընկած հերոս յեղափոխականի սիրագործութիւնների նկարագրութիւնը զարմացնում է ընթերցողին: Այդպիսիների գործը ընկնում է յեղափոխութեան երեսի վրայ, իսկ աստառի վրայ գործում են մշակներ, որոնց աշխատանքն աւելի համեստ է, աւելի փոքր է, բայց, կարելի է ասել, աւելի հոգի մաշող է, թէպէտ այդ մշակների գործունէութիւնն աչքի չէ զարնում, բայց ար-

դիւնաւէտ է իրրեւ պոլիսների մանր աշխատանք, աշխատանք, որ ծովի յատակից ամբողջ կղզիներ է բարձրացնում:

Յեղափոխական համեստ մշակ էր Մարօն: Նրա խելացի եւ կրակոտ խօսքերը լսողների մէջ եւանդ էին յարուցանում, եւ մինչեւ վերջին շունչը մնաց նա առաջադիմական յեղափոխական կեանքում (այժմ յեղափոխական պահպանողականները քիչ չեն հայերի մէջ):

Տեղական կոմիտէի ամենաեռանդուն անդամներիցն էր Յեղափոխական գործին նա ներդրել էր իր բոլոր ուժերով: Իր գործելու ծրագիրը լայն էր, պահանջները խիստ, ձեռնարկները բարձր: Բայց Մարօն չէր մեղաւոր, որ իր ֆիզիքական կազմի պատճառով, ան զօր էր հետեւել իր հոգեբոլոր պահանջներին եւ նա անում էր, ինչ որ իր ուժերը թոյլ էին տալիս:

„Աղջկայ կոչումն է համեստութիւն, խաղաղութիւն, քաղցրութիւն եւ պարզութիւն“, գրած է նրա յիշատակարանի առաջի երեսի վրայ: այս բոլոր յատկութիւնների հետ Մարօն եւ հերոսուհու սիրտ ունէր:

Դեկտեմբերի 28-ին ընկերները գրում են նրան իր անկողնի վրայ անշնչացած: Մահացու գնդակն անցել էր ուղիղ սրտից եւ մէջքից դուրս եկել: Կողքին ընկած էր իր սիրած բէվոյվէրը: Խելացի, խոշոր, սեւ աչքերը յաւիտեան փակւած էին: Այլեւս չէր հայում նա իր սիրելի հերոս Բաֆէն-Սիւնիի պատկերին, որ միշտ կախած ունէր մօտը պատից, այլեւս չէր տեսնում իր խօսքերով վառած եւ վրէժխնդրութեամբ լցրած փոքր Խէչօի լուսանկարը 1): Մի կտոր թղթի վրայ գրութիւն էր թողել նա:

„ . . . անձ զո՛հ դի՛ր Հայրենեաց սուրբ սեղանի վրայ,— դիմում է նա իր սիրած յեղափոխականին — Բաֆէն-Սիւնիի նման լեցւիր թունալից վրէժխոգրութեամբ . . . 2) կատարի վերջին կտակ. գրանով միայն կը հանգստանան ոսկորներս գերեզմանի մէջ: Ես այնքան քաջութիւն ունեցայ, որ կարողացայ կրակի տալ քո ետեւից բոլոր նաւերը: Այսուհետեւ դու բոլորովն ազատ ես, գործիր: Ներքիւ ինձ. բիւր համ-

1) Տես „Դրօշակ“ համար 1 1897 թ.
2) Առ այժմ այս տողերը անպարմար են հրատարակելու:

բոյրներ: Աերջին բարևներս բոլոր ընկերներսս՝:

Մ Ա Ր Օ

Պարզ օր է: Արեւն այրելու չափ տաքացնում է, չնայած որ ամենուրեք ձեան սպիտակ սաւանը ծածկած էր հաստ շերտով: Զանգակները տխուր հնչում են: Դիւղի տղամարդիկ ու կանայք շրջապատել են մի կարմիր դագաղ, որը հայդուկները տանում են դէպի բլուրի գագաթը՝ գերեզմանատուն: Սկսած հսկայ Արտոսից մինչեւ կովկասը ներկայացուցիչ ունէր նրանց մէջ՝ քէօյօզաւոր, չուրքեազախաւոր, փաստակաւոր, չուխաւոր՝ յուղարկաւորում են իրենց սիրելի «Դադօին», որն այնքան քրտինք է թափել եւ նետարդներ մաշել Հայրենիքի հայդուկ-ղինւորների համար: Սրանք զգում են, որ իրենց զոհւած քրոջ տեղը ոչ ոք չէ բռնելու: Արցունքն առատ թափուում է խորշացած երեսի վրայ եւ կոշտացած բուռնցքն անկարող է սրբել...

Հանգիստ ոսկորներդ, հերոս աղջիկ:

ԿՐԵՏԻՆ ԱԶԱՏԻՈՒՄ Է

Այս անգամ ևս Կրետէն ոտի կանգնեցաւ և յաղթական գնացքով առաջ ընթացաւ: Կղզու բաշիբօզուկները գլուխ խոնարհեցրին, տաճիկ զօրքերը ջարդուեցին, խաղաղութիւն հաստատեց կղզու մէջ: Կրետական հարցը լուծւած էր համարուում, երբ յանկարծ կրետացիք մի նոր անսպասելի հարւած կրեցին: Այդ հարւածը ոչ սուլթանի կողմից էր, ոչ տեղական բաշիբօզուկների և ոչ այլ բարբարոսների, — քրիստոնեաների հովանաւոր, թոյլերի պաշտպան եւրոպական վեց մեծ պետութիւններն են այս անգամ ապստամբ կրետացիներին ուժակոծում, դահիճներին նեցուկ հանդիսանում: Այս վեց մեծ պետութիւնները, որոնք լուռ հանդիսատես էին մնում սուլթանի գազանութիւններին, որոնք կոտորածների ամենասաստիկ ըրպէին մի զինւոր անգամ ափ չէջեցրին՝ անզէն կոտորուողներից գէթ մէկին ազատելու, մի ատրճանակ չարձակեցին արիւնխում գազաններին յետ կանգնեցնելու, այսօր Յունաստանի ճանապարհներն են կտրուում, կղզու մէջ գտնւած յունական զօրքերը քրոււմ, նաւերը կալանաւորոււմ, — այս դեռ բաւական չէ, — դարերով ճնշւած, այժմ գլուխ բարձրացրած անմեղներին թնդանութներով ուժակոծ ու մ:

Այս լրբութիւնն արդէն չափից դուրս է. դիպլոմատիան պէտք է յետ կանգնի վերջապէս իր խայտառակ ընթացքից. նա չի համարձակիլ կղզուց քշել յոյներին և մատնել նրան սուլթանի բաշիբօզուկների անյագ վրէժխնդրութեան, թէ չէ կը ժայթքի եւրոպական հասարակական կարծիքը իր կատաղի ուժով, կսպառնայ ընդհանուր խառնաշփոթութիւն և կստիպի սուլթանական փթած ըէժիմի շահամուլ պաշտպաններին՝ յարգել

ապստամբ ժողովուրդների արդար իրաւունքները: Եւրոպական հասարակական կարծիքը չափից դուրս է գըրգուած, նրա համբերութեան բաժակը վաղուց է լցւած:

Կրետէն ազատելու է, ինչ փոփոխութիւն ուղում է լինի: Թող կատաղի, փրփրի ԱիլՏելմ կայսրը, թող սուլթանը ատամները կրճատցնի, թող համերաշխ եւրոպան ուժակոծի Յունաստանը մինչև իսկ, — սուլթանական ըէժիմը անդարձ կերպով վերանալու է Կրետեյից:

Դեռ երկու երեք շաբաթ չկայ, — ամեն ինչ խախաղ էր թւում: Խելօք դիպլոմատները բարենորոգումների աւելի խելօք ծրագիրներ էին մշակում, խաղաղութիւն վերականգնած և համերաշխութիւն հաստատած վեց մեծ պետութիւններն իրենք իրենց մեծութեան ու խելքի վրայ էին զարմանում, սուլթանն էլ «հավաշ-եա-վաշ» կրետացիների կրծքին էր նստում, երբ յանկարծ կրետացիք նորից շարժեցին, և այս խելօքների, հսկաների, աշխարհիս բաղզն իրենց ձեռքն առած զօրաւորների մէջ ներս պրծաւ մի անկոչ հիւր, մի թզուկ, մի «խենթ», որ յանդգնաբար իր ձեռնոցը շարտեց բորբի երեսին, տակն ու վրայ արաւ ամեն ինչ և ծիծաղելի դարձրեց դրանց հուշակաւոր համերաշխութիւնը: Այդ անկոչ հիւրը, այդ «խենթը» կրետացիներին արիւնակից յոյն ժողովուրդն էր, ժամանակով միասին տանըող, միասին կուող, միասին արիւնաքամ եղող. այժմ՝ ազատ, բայց բռնակալութեան կսկիծը դեռ իր սրտում կրող յոյն ժողովուրդը:

Երբ առաջին անգամ լուեց կրետացիների նոր շարժման մասին, զարմացան և խղճացին այդ դժբախտներին, որ նորից իրենց անխոհեմաբար ձգում են գազանի բերանը. յոյն ժողովրդի առաջին բողբը անուշադիր անցաւ, յոյն կառավարութեան սպառնալիքը ծիծաղ յարուցեց: Այդ բոլորը պնքան չնչին էր թւում Օսմանեան կայսրութեան և վեց մեծ պետութիւնների «անքակտելի համերաշխութեան» դիմաց... Բայց անցաւ մի քանի օր, «խենթ» յոյն ժողովուրդը շարժեց, խելօք դիպլոմատները պատէ պատ ընկան, սուլթանը շքմեց և քաղաքակիրթ աշխարհը ցնծութեամբ ծափահարեց...

Ճարահատ դիպլոմատներն այսօր ստիպւած են թընդանութներին դիմելու:

Յունաստանը երկար ժամանակ տատանուում էր՝ տանըող եղբայրակիցներին իր օգնութեան ձեռքը համարձակ կերպով կարկառելու: Նա ինքը վստահ չէր իր ուժի վրայ, նա երկիւղ էր կրում Եւրոպական համերաշխութիւնից: Բայց սուլթանի քաղաքականութիւնը նրա համար ամենալաւ ուղեցոյցը դառաւ: Նա տեսաւ արիւնալարայ կատարւած գազանութիւնները, սուլթանի ծաղրական զեկուցումները խառնակութիւնների մասին և համերաշխ եւրոպայի սպառնալիքների ամբողջ ուժը: Նա ինքը փորձեց նոյն շաղով գնալ: Մի կողմից լսել ձևացրեց Եւրոպական դիպլոմատների խորհմաստ

խորհուրդները, միև կողմից ամենապարզ օրը փոթորիկները հնարելով և այսպիսով եւրոպական ներկայացուցիչների հեռագիրները պահելով, Յունաստանը կարողացաւ անարգել կերպով Արեւել հանել իր զօրքը, կղզին գրաւել և մէջը նստել: Այս անակնկալ դէպքից շժմած դիպլոմատներին մնում էր խոնարհւել կատարած իրողութեան առջև և Արեւելն սուլթանական լծից ազատ ճանաչել: Բայց դրա փոխանակ դիպլոմատները թնդանօթներ ասպարէզ հանեցին և քաղաքական դրութիւնն աւելի բարդեցին: Ար զիջանի՝ արդեօք Յունաստանը, թէ հերոսաբար առաջ կը տանի իր դիւցազնական մարտը, կը յաջողի խորտակել եւրոպական խեղդիչ համերաշխութիւնը, եւ օսմանն կայսրութեան ամբողջութեան համար արիւն թափող, յանուն միջազգային խաղաղութեան անընդհատ երդող վեց զօրաւորները չեն յարձակելու շուտով՝ Օսմանեան կայսրութիւնը պատառ-պատառ անելու, այդ կը տեսնենք մօտ ապագայում:

Արեւելն ազատւելու է: Իսկ մեր դրութիւնը: Ահ՞ որ երկար ժամանակ դիպլոմատները խորհրդաւոր կերպով մի ինչ որ ծրագիր էին մշակում և պատրաստում սուլթանին ներկայացնելու: Ինչ եղաւ նա: Լուութիւն է տիրում այդ հարցի մասին և լուութիւն կը շարունակի տիրել, քանի դու ինքդ լուռ կը մնաս, հայ ժողովուրդ:

Ռուս-թիւրքական պատերազմի ժամանակ դու անպատրաստ գտնւեցար, դու չկարողացար հետևել բալկանեան ազգերուն, չկարողացար օգտուել և պատերազմի բարիքներից: Բալկանեան ազգերն ազատեցին. քո բեռն աւելի ծանրացաւ: Այսօր Արեւելն ևս ազատում է: Քո գլխին են թափւելու, թշուառ ժողովուրդ, կատաղած թշնամու բոլոր հարւածները. սուլթանի հպատակների թիւը պակասում է, — քո արիւնն աւելի վայրագնաբար ծծելով՝ նա պէտք է պահպանի իր գոյութիւնը, քո հոգու մէջ է թափւելու իր սև ժահրի ամբողջ պաշարը:

Արեւտական հարցը դեռ չլուծւած՝ կը ծագի մակեդոնական շարժումը: Բօլգարական ժողովուրդը պատրաստում է հետևել իր «խենթ» յոյն հարևանների գրական, նպատակին ուղիղ խիող միջոցներին:

Անթիւ, անհամար զոհեր տալուց յետոյ, այս ճակատագրական րոպէին՝ միայն դու ես «խեղօք» մնալու, հայ ժողովուրդ:

տորածներէն յետոյ, ի լուսն չարեաց, Թիւրք կառավարութիւնը բանտերը հազարաւոր հայերով լեցուց, զորս կամբաստանէր իբր կոտորածներուն հեղինակ, այլ իրապէս անոնց միակ յանցանքը կոտորածէն զերծ մընացած ըլլանին էր և առևտրական ու արհեստագործական ասպարէզին մէջ գրաւած դիրքերնին: Այս ողորմելի բանտարկեալները, կորսնցնելէ վերջը իրենց սիրելիները, իրենց բովանդակ հարստութիւնը, տունը, ունեցածը չունեցածը, մէկուկէս տարի, առանց դատի ու դատաստանի, մթին ու ամենակեղտոտ բանտերու մէջ անլուր ու քստմնելի տանջանքերու ենթարկեցան յետին թշուառութեան մէջ: Ահա այն անպարտ զոհեալներու ազատութիւնն էր, զոր սուլթանը՝ իբր կայսերական մեծ շնորհ մը, ընդհանուր ներում անունով, իր հայ հպատակներուն երեսին նետեց, այն թշուառ ազգին, զոր փագիշահը իր դազանային հրամանով մոխրի ու աւերակներու վրայ նստեցուց, մերկ ու անօթի:

Այո՞, սուլթանը կուզէ իբր կայսերական շնորհ կըլլ լեցնել աշխարհի, իր վայրագ բարբարոսութեանց փոխվճարք քանի մը բանտարկեալներ ազատելով: Շատ մը քաղաքական բանտարկեալներ, հակառակ իրատէի բացօրոշ տրամադրութեան, կառավարիչներու անարգ շահախնդրութիւնը և ռիսերիմ ոգին, զնտաններու մէջ կը պահէ բազմաթիւ նշանաւոր հայեր և ուրիշներ, որոնք քաղաքական յանցաւորի ոչ հոտ ունին և ոչ գոյն: Ար պահեն քաղաքիս բանտարկեալներէն 19-ի չափ ազգայիններ, Արխանեան և իր ընկերք, որոնց մթին խորշերուն մէջ կայսերական ակամայ շնորհը չհամարձակիր ներս թափանցել, թէև ասոնք ալ ճանչցւած էին իբր քաղաքական յանցաւորներ՝ թէ իրենց դատաւարական թղթերով և թէ կայսերական այն մասնակի ներման դէպքով, որ տեղի ունեցաւ 1895-ի ամրան սկիզբը, և որ այդ առթիւ ազատեցան անոնց մեղաւկից 25-50 ընկերները: Իսկ եթէ իբր մահաւան դատապարտեալներ նկատեցան՝ նորէն անիրաւ է, զի թէև նախնական դատարանէ մը այդպիսի վճիռ մը տրւեցաւ, սակայն վճռաբեկ ատեանը ջնջեց նախկին վճիռը: Իզո՞ւր բանտարկեալները այս իրողութեան վրայ հիմնւելով, կրկին ու կրկին հեռագրով բողոքներ մատուցին կեդրոնական բարձրագոյն իշխանութեանց. օրեր, շաբաթներ անցան և դեռ ո և է նպատաւոր արգիւնք դուրս չեկաւ, պարզ է՝ թէ ասոնք զոհ կերթան. կառավարական պաշտօնեաներու թշնամական վարմունքին, որոնք ո՞վ գիտէ ինչպիսի խեղաթիւրում տւեր են անոնց գործին: Ասոր տարակոյսի տեղի չկայ:

Թւականէս երկու օր առաջ տեղիս քիւրտ բանտարկեալները մասնաւոր պատրաստութեամբ բիրերով ու դաշոյններով զինւած՝ կը յարձակին 15 հայ բանտարկեալներէն մէկուն, ակնեցի ճանիկ ժամկոչեանի վրայ և յանկարծակի բերելով՝ այնպիսի հարւածներ կուտան, որ խեղճը կեցած տեղը զգայազիրկ գետին կը տապալի: Հէք երիտասարդը քանի մը օր ահօնելի տագնապներու մէջ՝ աւանդեց իր հոգին, առանց կրօնական վերջին միթարութիւն ընդունելու. կառավարական պաշտօնեաները թոյլ չտւին խնդրարկու քահանային, որ յատկապէս գացած էր դժբախտ հոգեւարքին քով: Այս տողերը կը գրեմ, պատուական երիտասարդի թաղումին տիւրը հանդէսէն վերագարձիս, աչքերնիս արտասուքով և սրտերնիս հեծեծանքով լեցւած:

Ն Ա Ս Ա Կ Ե Ր Ա Ն Կ Ա Յ Ի Ց

4/16 յունւար 97 թ.

Հայաստան սուլթանի յատուկ իրատէով ընդհանուր Հայաստանի մէջ գործադրւած այնքան խժգժալի կո-

Մեծ-ճանիկ—այսպէս կը կոչուէր զանազաներու համար Փոքր-ճանիկէն, որ նոյնպէս ակնցի էր, նշանաւոր իր քաղաքութեամբ—քաղ էր բառին լայն նշանակութեամբ, որուն կենսագրութիւնը արժանի է հերոսական էջերու մէջ քայլելու: Իր ետեւէ կը թողու սգալի այրի մը և խեղճ զաւակներ:

Դաւադրութիւնը, որուն զոհ գնաց ողբացեալը, կըսուի թէ նշանաւոր հերոս Հաճի-Գալուստ Արխանեանի դէմ էր. սակայն պարագաները կը փրկեն զինքը այդ սուկալի դաւաճանութեան հետեանքէն: Վարդ էր երեւակայել հայ բանտարկեալին վատ դրութիւնը, որուն այսօր ենթարկած կը մնայ սարսափահար: Բանտային այս տխուր իրողութիւնը տեղիս համար նորութիւն մը չէ, հինին շարունակութիւնն է արդէն: Ճիշտ անցեալ տարի այս ատեններս դարձեալ նոյն խժոճական փորձերուն ենթարկած էին հայ բանտարկեալք, փորձեր, որոնք շաբաթներ տեւեցին և շատեր մահամերձ վիճակի մէջ անկողին ինկան, որոնց մին նշան Պաղտասարեան ազնիւ և բարեհամբոյր երիտասարդը եղբրական մահով փակեց իր աչերը, իր ետեւէն թողուլ անմխիթար ընտանիք մը:

Հայ բանտարկեալներուն սրտաճմբիկ կացութեան վերայ այսքան հակիրճ տեղեկութիւն մը տալէ յետոյ, երկու տող ալ ազատուած հայ բանտարկեալներու մասին կուզեմ գրել և ցոյց տալ այն անմխիթար վիճակը, որու մէջ ստիպած են ապրել անոնք, իբր կենդանի մեռելներ:

Իսլամ մոլեռանդ խուժանը ամբողջ հայութեան դէմ այնպիսի խորարմատ ատելութեամբ լեցած է, որուն նմանը պատմութեան մէջ տեսնուած չէ: Երբ բովանդակ հայ ազգը իր ապագայի անստգութենէն յուսահատ, նորանոր աղետալի պատահականութեանց երկիւղովը համակած, ահուգողի մէջ կապրի, միթէ ազատուող հայ բանտարկեալը կարող է հանգիստ կեանք ունենալ, քանի որ ինք ամենէն աւելի նշաւակ դարձած է թիւրքին վրէժխնդրութեան, և իրեն դէմ սպառնալիքներ կարձակին արիւնարբու, կոյր և անբան խաժամուժի մը կողմէ: Վերջերս այդ բերանացի սպառնալիքը փորձքով ցոյց տալու համար խնձորեկցի Անտոն անուն երիտասարդ մը ուզեցին սպաննել խեղճ երիտասարդը հաղիւ պրծաւ վեցհարւածեանի գնդակներէն: Հայ բանտարկեալը, որ քայքայուած ընտանիքի մը գիրկը վերադարձաւ, իր տուն ու տեղը քանդուած, միթէ կարող պիտի ըլլայ ներկայ վատթար պայմաններուն մէջ զայն վերաշինելու յանդուգն ձեռնարկն ունենալ կրկին, կարող պիտի ըլլայ՝ դարձեալ հրապարակ ելլել իր արհեստին ու գործին սկսելու, երբ անիկա թիւրքին աչքին ս ա պ ը գ ա լ ը մ'է արդէն. թողունք թիւրքը, հայը պիտի համարձակի՞ իր արիւնակցին հետ անվախ կերպով յարաբերութիւն ունենալ: Եւ ինչպէս թիւրք պաշտօնեան կը յայտարարէ, եթէ անիկա այսօր բանտին մէջ դռնէն դուրս ելաւ, վաղը միթէ կառավարութիւնը իբր յաւիտենական կասկածելի, միւս դռնէն ներս չպիտի նետէ զայն: Եւ կարժէ՞ ունենալ այսպիսի ազատութիւն, այսօրինակ կեանք . . .

Հուրէ ու սուրէ անցած և ունեցածէն ու չունեցածէն կողպուած հայը՝ դեռ հանգիստ չեն թողուր, որ գոնէ լռիկ մնջիկ ողբայ իր դառն ու անդարմանելի կորուստը: Մեր վիճակը կարելի չէ բաղբառել ընկերա-

յին կամ անհատական ո և է դժբախտութեան հետ: Անսիրտ հարկահաններ, տուրքերու գանձման համար չեղած լրբութիւնները ու անօրէնութիւնները կը գործեն, եթէ հայ կիներուն քով մնացած է ցնցոտի մը, եթէ հայ արհեստաւորին քով՝ գործիք մը, երկրագործին քով՝ եզ մը, նախատանքներով ու ծեծով, փետով կը խշմեն: Թիւրք ապական պաշտօնեաները, ուրքէն գրուխին, ամեն տեսակ մոլութիւններով վարակած են, և իրարու հետ կը մրցին տառապեալ հայ ժողովուրդին արիւնը ծծելու համար:

Ահա Համիտի բարենորոգումները, որոնք հայուն համար միշտ ցնորք պիտի մնան: Այդ բարենորոգումները սոսկալի ճախճախուտին վրայ պլպլացող շրջմովիկ հուրերն են, որուն զոհ կերթայ միամիտ ուղևորը:

Կ Ա Ր Ի Ն Ս

18/30 դեկտեմբեր 96 թ.

Անցեալ անգամ հաղորդեցինք Բասէնում մեր հայ դուկներին և սահմանապահ զօրքերի ու քրդերի մէջ տեղի ունեցած կուխի մասին: Զախջախուած թշնամիները այս անգամ էլ իրենց վրէժի թոյնը թափեցին հայ ազգաբնակչութեան վրայ, ուրիշ կերպ չկարողանալով հանգստանալ իրենց տւած զոհերի համար:

Վատադած կառավարութիւնը իսկոյն բաւականաչափ զօրք ու բոլիսներ է ուղարկում Բասէն. բոլիսների մէջ էր գտնուում նաև հայ գոմիսէր Յիգարանը, որի շարութիւնը չմնաց, մանաւանդ այս անգամ: Սաստիկ ծեծի ու տանջանքների տակ բոլիսներին յաջողեց երևան հանել բաւականաչափ՝ հրացան՝ իրենց բոլոր պարագաներով, տեղափոխուած այնտեղ ահագին զոհաբերութեամբ: Չերբակալածների թիւը ճիշտ 50 է: Սոքա բողոքն էլ քաղաք են բերուած և այժմ հարցաքննութեան տակ են գտնուում:

Քաղաքում ձերբակալեցան 14 հոգի երիզացիներ, գործից բոլորովին անտեղեկ մարդիկ: Աստիկանութիւնը սաստիկ ծեծի տակ յաջողեցաւ դրանց ևս խոստովանութիւններ ընդունել և ստորագրել տալ:

Յայտնի եղաւ, որ Երիզայում էլ այս առթիւ ձերբակալուած են 6-8 հոգի:

Վարին էլ դեռ սրանից շատ առաջ ձերբակալուած են մօտ 30 հոգի, որոնցից 15-ը մնում են դեռ անվճիռ:

Վարնոյ բանտում բոլոր քաղաքական յանցաւորների թիւը հասնում է 250-ի:

Թ Ի Ի Ր Գ Ի Ո Յ Ծ Ո Ի Ր Զ Ը

Չմբան օրերուն Տնա կերտի Թիւրքիսն ալ պիտի հալի: Երեւոյթները շատ բարենշան չեն, քայքայ նպատակայարմար են: Այն անդունդը, որու մէջ լուսայ զաւակները գլորեցին Թիւրքիսն, շատ շատ խորունկ է. այդ պարասլութեան մէջ անկումը կը շարունակի զահալճ արագութիւնով, դեռ տակը չէ գտած, կը մէյ մը հոն հասնի՝ «ամոռ երկից լալ ու կրծտն առամանց»:
 «Յաւազար մարդուկ» թող շուտով վերսայ մէջտեղէն, ալ հերիք

է. այլ անուպատակ գոյութիւնը գլուխէն է՝ թէ իրեն եւ թէ ընկերութեան:

Գարունը կուգայ. երանի՛ թէ քնութեան գարնութեան հետ, մարդկութեան դէմքին վրայ ալ երանութեան ժպիտներ փթթէին: Երանի՛ կըսենք, որովհետեւ աշխարհիս բաները միշտ հակա- մէտ են երանական գաղտնիարքին հակառակ ուղղութիւն բռնել. որքան ալ երեւոյթները յուսածպիտ թւին, բայց միշտ սուեր մը կայ, որ այդ մշտականօրէն երեւոյթին վրայ կը տարուբերի: Մինք՛ նայերս մինչեւ այսօր մեր ուժէն խիստ աւելի գործեր կատարեցինք, առանց Յոյն կամ Պուլկար կառավարութեան մը ձեռնուրութեան. մենք այսօր աւելի զօրեղ ու աւելի անարկու ենք մեր ոյսերիմ՝ թշնամիին: Պաղարկունութիւն, պէտք չէ հրապուրելնք կամ շանանք միջազգային ամուռ ցոյցբերէն. մեր ազգային ամուսած Նկարագիրը բարձր պահենք, եւ անհաշտ վրէժխնդրութեան մը ոգին թող հրահրէ մեզ: Գիտնա՛, հայ ժողովուրդ, ո՛ր է քո ազատութիւն, ո՛ր ծայրին քո սրիկը՞:

Թիւրքիան շատ կը խաբւի, երբ հայաձանցներով մեզ չլատելու միամիտ հաւատքը կը սնուցանէ: Ժամանակը դեռ շատ անակնկալ- ներ վերապահած է, հայութեան ուրակամները չպիտի թոյլ տան, որ Թիւրքիան հանգիստ քնանայ ու կերածը անուշիկ մը մարսէ: Հայութեան փառքը ոճրագործ պետութիւն մը աշխարհի երեսէն քնալինէ ընելը պիտի ըլլայ ե՛ւ... պիտի յաշողի տառաց այլեւայլեր:

Հայկական հարցը հիմնականօրէն Պոլսոյ դեսպանատուններուն մէջ կը թափառուի, տեղի տալով ուրիշ սպանական հարցերու: Գիտականե- րը իրենց մշակած ծրագիրը սուլթանին ներկայացնելու համար, Բա- մազանի ու ըրին կուպանն, զի կողմնարութիւն կզան խաւիփայի սրբինի եւ երկիւղած խոկումները պարտքին: Պէտք է յարգել երես- նօրեայ ծուլութեան իրաւունքը, պէտք է որ Համիտը քիչ մը խաղա- դիկ մարտէ իր խմած արիւնը, եւ հազար ու մէկ զիջերներու գեղ- խալթանց ու շուստութեանց մէջ պահել մը մոռնայ իր սրտին խոյթին . . . Սուլթանի անգլիք քարկամ Գերմանիոյ կայսեր փա- փացն ալ այս է: Վիւնէնը այնքան հոգածու չէ գուցէ իրեն համար, որքան իր հազարաւոր պաշտօնակցին թանկագին կեանքին հա- մար: Զէ՞՞ որ կեանքին նպատակը զազանային ու զբաստական քնազներու գոհացումն է, զոնէ՛ . . . վեհապետներուն համար:

Տէրութեանց անբաժան համաձայնութեան առթիւ Քրտական պատահանները թերթերէն մէկը՝ «Թան» հիմնադրու դեսպաններուն վճարական գործունէութեան վրայ, կըսէ՝ «Վերջապէս Եւրոպական Ներդրակութեան համաձայնագիր ծայրը կը լսի . . . եթէ Թիւր- քիան յամտի դեռ իր «ոչ կարծիք»-ին վրայ եւ մ ա ռ կ ա յ ի ն ա զ զ ի հանրային խղճին բաւարարութիւն չի տայ, մեծ ծանա- պահ մը նշանը պիտի ըլլայ . . .»: Բայց բաղդախնդիր թերթը, անգիտակցաբար թերեւս, լատտետութեամբ կակտի իր առաջնոր- դունքը ու սկզբապիտութեամբ կը վերջացնէ:

Այո՛, Եւրոպական համաձայնութիւն կայ, բան մը շննելու եւ դժ- քալը ժողովուրդները շարքելու համար միայն: Եւրոպական հա- մաձայնագիր հաշոյցը կը լսի ան հայ Կրեմլի շուրջուն մէջ . . .

Եւրոպական կողմուպատիր համաձայնութեանը, որուն վրայ տէրութիւնները երբեք ալ չեն ձիծարդին, կրնայ ծնւարտաբան մը ըլ- լայ անտից բարոյական արժեքներ: Զէ՞՞ որ Նիւտոնի գեղեցիկ փախ- ցուց ան կուպիտ, բայց շատ ծնւարիտ խօսքը՝ «Կը համաձայնիքը հա- մաձայնած ըլլալու համար միայն»:

Թիւրքիոյ ամբողջութիւնը--կամ՝ աւելի ծիշտը անկէց մեծագոյն պատարը իւրեւր սրտատանութիւնը--աւելի կզբառնցէ դիւանա- գէտներու միտքը, քան հուրի ու սուրբ մատուած ժողովուրդին ծիշն ու աղաղակը: Կրտին թէ Թիւրքիայէն ցնանք մը չի պիտի իւրացուի: Եթէ քնական պատճառներով, Թրքական կողմներէն մէկը ծովուն մէջ ըն- կովի, Ռուսիա կը խոստանայ, այդ կողմին տարածութեամբ հող տուել, իսկ երբ Արշակունիսի Թրքական կողմներէն կը դրկեն՝ Թիւրքիոյ ամբողջու- նեքը կամ ծովներու վտառ մը անցնի օտար շուրջուն մէջ, իսկոյն, Եւրոպական բարեխիղճ տէրութեանց նաւերը կը վագեն ու ետ կը մղեն կամ կորսան ու սուլթանին կը դրկեն՝ Թիւրքիոյ ամբողջու- թեանը պահպանման սրբազան իրաւունքը գործադրած ըլլալու հա- մար: Թիւրքիոյ թռուներն ալ իրաւունք չունին քնակութիւն հաս- տատու վեց մեծ տէրութեանց երկիրներուն մէջ. զի քնաբարում մէ՛ յամբողջութեան դաշնագրին եւայլմէ՛:

Այն ժամ զոսո՛ւն, որով դիւանագիտութիւնը պակեց Թիւրքիոյ ճակատը, մեծագոյն պատիժն է, որ մէկու մը շորհիւսած ըլլայ: Այդ խօսքը կարեւոր է հասկնալի նա եւ սա պէս՝ «Կեցած տեղը փտտիս»՝ Եւ փտտեցաւ այն մեծագոյն կայսրութիւնը, որ պատմութեան մէջ կը թողու լաւ «զարակէօզ» խաղցողի մեծ ծառնը:

Սուլթանը՝ չամշապուլ, շորհիւսակութիւն կը յայտնէ դեսպաննե- րուն, որ իրենց ծրագրին մէջ միւսիւլմաններու շահերն ալ նկատի անուեր են: Կարծես իր պաշտօնը միայն հարեմներ արծել ըլլար:

Ամեն օր, Թիւրքիոյ յամն ժամ, Թիւրքիոյ մէջ նոր-նոր ծրագրերնք կը յղարկուին, եւ յանձնաժողովներ կը կազմուին: Սուլթանը «Վերքեա՛

կըսէ եւ յանձնախումբ մը կը կազմէ, որուն պաշտօն կուտայ ակն- թարթի մը մէջ կերպարանափոխել երկիրը: Սուլթանի այդ խաղն- քը պարզապէս «հերքէս ալըշմեծնէտ կէօրսին» է:

Ամեն անգամ, երբ Համիտը կը տեսնէ, որ պետութեանց մէջ համաձայնութեան երկիւղը կայ, իսկոյն լուր կը հանէ՝ թէ ինք ար- գէս բարենորոգումները գործադրել առած է եւ վեց նահանգնե- րուն մէջ սկսած են բարեյաշող պտուղներ տալ: Նասրէտօղիս հօժան իսկ այդքան խորունկ չէր կրնար մտածել:

Բամազանի 15-ը մօտնալուրն, Մեծ-Մարդասպանը պէտք է Պո- լիս անցնի Մուհամմէտի քըշլուտ իրզան համբուրու համար: Բնա- կանները, կըսէ Պաշտոն, մարդկութեան ամենին անարգ ու ամենէն դժբաղը արարածներն են: Հոս երեսուն եկու այդ ծշմարտութիւնը: Որչափ աստի, արհնարբու խալիֆան, 20000 զինուորով շրջա- պատուած էր, երկրին ամեն շարիք կը հասցնէր. բայց երբ հարկ «ե- դաւ հասարակութեան մէջ ելլել, երբ զագը թէ հանրային ինիճը ռուճըր ունի վատերուն համար, սուկաց. եւ վայրկեան մը գիտակե- ղութիւն ունեցաւ իր հրէշուլթան, որուն ետեւէն կը քալէ արդա- րութեան անողը վրէժխնդրութիւնը: Ուստի հրաման քրած է, որ ան- խախը ձեռքակալին ամեն կասկածելի հայ կամ թիւրք, եւ քանի մը օրուն մէջ քանտերը աստիշակամութիւն տուին երկրին ծաղիկ ե- րիտասարդութեան: Իսկ Եւրոպայ ալ մարդ դրկել համոզելու համար «Երիտասարդ Թիւրքերը», որ ետ կենան յեղափոխական ձգտումնե- րէ. վերադառնան Պոլիս, ուր «առատագութ» սուլթանը պիտի շնոր- հէ անոնց մեծ-մեծ պաշտօնները, ամակամները եւ թերեւս մէյուէկ գեղանի «էնքէզուհի» ալ: Կը խոտտանայ նաեւ պայրամէն յետոյ ա- նոց սահմանադրական պահանջները զոհացնել:

Այս ամեն իրարանցումը Բամազան 15-ը անցնել էր, որով սուլ- թանը կուզէր թմոյցնել հանրային զգուած միտքը, իր թունակից կենսը անոմառազէս փրկելու համար: Մինք տարակոյս չունինք՝ թէ Թիւրքիոյ մէջ շարժուցիչ խոտտանները մեծ դեր կը խաղան: Բա- մազանի 15 օրերուն մզկիթներուն մէջ, սպանագոյն եր փակցւեր են, սուլթանի մահը պահանջելով. բայց ինչպէս կերելի խալիֆան այս տարի ծովով կատարեր է իր իրզայի շէքիֆի ուխտագնացու- թիւնը. զալ տարի ալ օղապարհով պիտի ընէ կանն: Համիտը որ մը իր փաշաներէն մէկուն խօսակցութեան մը մէջ ըսեր է՝ «Եթէ իմ ժո- դովուրդս (անհասարակ) զիս չսիրէ, զինքը փուժ չորած՝ զահէս վար չեմ իշներ»։ Տաճկները իրենք կը պատմեն:

Պոլսոյ մէջ իրաց վիճակը վտանգաւոր կերպարան կաննէ: Կրե- տիէ արեւ. աստատութիւնը մայրաքաղաքին կարգութիւնը աւելի կը ծանրացնէ. Թիւրքերը փողոցներուն մէջ սպանական թղթեր կը ցանցնեն եւ «Երիտասարդ Թիւրքիան», կը յայտարարէ դեսպաննե- րուն՝ թէ ներկայ խայտառակ վարչութեան վեճ տալու համար հայոց միջոցներուն պիտի դիմեն: Փողոցները պահանջներով լցեցած են՝ նախազուրկութեան համար: Ընդհանուր խռովութիւն սաստիկ կը վախցի: Նիւտոնի պատար վագեր ու պահանջներ է, որ միջոց- ներ ձեռք առնին:

Նաեւ սպանացիներ են Պոլսոյ յոյները շարքել, եթէ Յունաստանը Կրեմլի ինքնորոյն համար պատճառ ըլլայ պատերազմի: Յոյները, որ երբեքն կը խնդային հայերուն վրայ, երանի՛ թէ ըմբռնէին թրքա- կան վարչութեան վայրենիութիւնը . . . բայց յունաց համար վախ- նալու քան չկայ. չէ՞ որ սուլթանը երկու տարի առաջ, հայերուն իր ստեղծութեան արագոյց մը տալու համար, յոյն ժողովուրդին նկատ- մանը իր քարծր համակրութիւնը յայտնեց եւ իսկոյն հրամայեց, որ հայերը մերժելին պետական վարժարաններէն, եւ ամեն տարի ալ 40 յոյն աշակերտներ ընդունելին կայսերական ծախքով: Անշուշտ այդ «մաթիթիս»-ները կը բարեխօսեն իրենց ազգին համար: Մասնաւոր սուլթանը գիտէ՝ թէ յոյներուն ետեւ արը մը կայ, հայերուն պէս անտէր չեն:

Նոր թղթեր փակցած են պատերը, յորդորելով քրիստոնեա- ները, որ չի վախնա: Կը կարծիք թէ կառավարութեան կողմէ է այդ հարցը, քնացնելու համար գանտնք:

Մակեդոնիան անագին պատրաստութիւններ կը տեսնէ, եւ կըս- պասէ ձիծեմակի աւետարան զալտեման:

Քրտասական ժողովուրդին մէջ աստիտական զգացումներու յոր- դում մը սկսած է, որ կարելի է քսել հակառակական առաջին թրթռումներ են: Անոնք, որոնք մարդկային գաղափարին մէջ շատ առաջ անցած են, կընդվզին Քրտիկո-Ռուսական դաշնակցութեան դէմ: «Մենք, կը զրէ Ռօշթօր, մեր միկիարները տւիքը, մեր ձեռքը երկնոցիցն ու Ցարին այնքան համոզուելու համար, զանոնք խողովուրդն տա- չէ թէ դժբաղը ժողովուրդները յալածելու, գանտնք խողովուրդն տա- չէ եւ մարդասպանները հովանաւորելու, այլ մարդկութեան դա- տին ծառայելու համար»: Ուրիշ շատ ազատական թիւրքեր է կըս են համաման զգացումներով: Քրտասական արևոնական քաղաքական նախնիները, քաղաքակրթիչ դերին հակառակ կը գտնեն դեռ ազգերու թշուառութիւնէն հաճոյք զգացող ու հալածող քնակալի մը դաշնակ- ցութիւնը:

Այժմ Կրեմլի հարցն է, որ կզբառնցէ դիւանագիտութիւնը ու հանրային կարծիքը, որուն հետ գուզընթաց կընթանայ միշտ հայ- կական ար: Թիւրքիոյ մէջ յեղափոխութիւնները պարբերական հո-

վեր են. քողոր տանջւող ու դէպի ազատութիւն սլացող ազգութիւնները շղթայաբար կապուած են իրարու: Երէկ նայք, այսօր կրե-տացն, վաղը Մահադոմինիստ կամ Սեւրիստ, հունէն Երբէն նայք կը հասնի որոշեալ ժամուն եւ որոշեալ ծրագրով:

Միք աղօրելը կամաց կաղայ, բայց փոշի կը դարձնէ:

Կ Ր Օ Շ Ա Կ

Այդ սիրուն կղզին երեք մեծ ցամաքներէն գրեթէ հա-ւասարապէս հեռու, Միջերկրականի սրտին վրայ կը հանգ-չի: Արշիպելագոսի հարաւային բերանը հսկայ կէտ ձորիկ մը պէս երկնցած, մէկ ծայրէն մանարտիկ կը դը-գեակներու գծով մը կը կցւի Հոռոսի, միւսով Յու-նաստանի հարաւային հրաւանդանին: Կրետէն դէպի հիւ-սիս, Եգեան ծովուն մէջ կղզիներու համաստեղութիւն մը կը տարածւի, յմանիշակ՝ պլեակներու գրկին մէջ հանգչած:

Կրետէ աշխարհագրական և ուղղական սքանչելի դիրք ունի: Երբեմն քրիստոնէութեան ամբողջ կը սեպ-ւէր:

1645-ին թիւրքերը, որոնց մէջ աշխարհակալու-թեան գրգիռը, և կեաժուրները հպատակեցնելու մո-լեռանդութիւնը իր գազաթնակէտին հասած էր, վճռե-ցին Կրետէին տիրել: Քառորդ դար անընդհատ կուե-ցան, վենետիկցիք հրաշալի քաջութեամբ դէմ գրին եէնիչէքներու վճիռակին, որոնց թիւը «ծովու աւազներէն» շատ էր:

Քրանսացիք օգնութիւն ղրկած էին կրետացիներուն: Այն ատենի վեզիրը Քէօփրիւլի ԱՏմէտ փաշան զարմա-քով կրէր Լուի ԺԴ-ի դեսպանին՝ յՖրանսացիք մեր բարեկամներն են, բայց ամեն տեղ մեր թշնամիներուն հետ կը տեսնենք: Այսօր Համիտը իրաւամբ կրնայ պարծենալ Քրանսայի անկեղծ բարեկամութեամբ:

Վենետիկի տիրապետութեան օրով կղզին 700000 բնակիչ ունէր, մինչև 1844 թիւը 160000-ի իջաւ, և այսօր 300000 ունի:

Իրոխտ կրետացին իր դժխեմ ճակատագրին տակ, սրբազան յիշատակի մը պէս իր զաւակներուն կը կտա-կէր, ոչ թէ հարուստ ժառանգութիւն, մշակած դաշ-տեր, այլ անշէջ վրէժխնդրութեան մը ոգին, այդ գա-զան մոնկոլներուն դէմ, որոնց օրէնքն էր կոպիտ բռու-տութիւնը միայն:

Այս դարուն սկիզբէն ի վեր Կրետէ՝ ամեն անգամ որ առիթը ներկայացած է, ապստամբած է Յունական անկախութեան սկզբները՝ 1821-ին Մայր-Տայրենիքէն աւելի արիւն թափեց, զարկաւ տաճկաց զօրքերը, մին-չև որ Եգիպտական արիւնհղակ բանակը եկաւ և այդ ապստամբութիւնը խեղդեց արեան սոսկալի հեղեղնե-րու մէջ: Յունաստանը ազատեցաւ, բայց Եւրոպան վըճ-ուեց, որ Կրետէն սուլթանի լծին տակ մնայ:

1858-ին նոր ապստամբութիւն մը, իսկ 1866-ին աւելի լայն ապստամբութիւն մը, որ տւեց երկուսու-կէս տարի: Կրետացիք յաջողեցան Հալեբայի դաշնա-գրով բարենորոգումներու խեղճ ծրագիր մը խլել, որ նախապէս կիսով գործադրուեցաւ, քիչ յեռոյ ան Յը-բունաբարուեցաւ:

Բայց անխոնջ կրետացին օր մը չը մտաբերեց զէն-քը վար դնել. ճակատագրական կռիւն էր, որ կը մը-դէր: 1878 և 90-ին կրկին բռնկեցաւ Կրետէն. իսկ 1896-ին պայթեցաւ այս մեծ ապստամբութիւնը, որ հարկ եղաւ Եւրոպական ակամայ միջամտութեան մը: Սուլ-թանը ստիպուեցաւ ճնշման տակ կեաժուրներուն կամքը կատարել:

Վեց ամիս է Գուռը բարենորոգումներու յոյսերով կրետացիները կը խաղցնէր. միւս կողմէ կը մուտէր մի-սիւլման մոլեռանդութիւնը, որպէսզի հակառակի բա-րենորոգութեանց ծրագրին և վախցնէ քրիստոնէանե-րու աչքը: Սակայն կրետացին միշտ արթուն և խստա-պահանջ կը մնար: Քանի մը շաբաթ առաջ թիւրքե-րուն անիրաւի քանի մը քրիստոնէաններ սպաննելուն վրայ, կրետացիք ծայրայեղօրէն գրգռած ընդհանուր և վճռական յեղափոխութեան դրօշը պարզեցին: Մայր-Տայրենիքը այս անգամ խուլ չի մնաց իր ազատասէր զաւակներու հրաւերին, ամբողջ Յունաստան հայրենա-սիրութեան հնոց մը դարձաւ և օգնութեան վազեց իր եղբայրներու հրացանի պայթիւնին: Եորկիոս թագաւո-րը հայրենասիրական այդ պոռթկացումին առջև տոր-միլ մը ղրկեց Կրետէի առջև, թիւրք պաշտպօզուկնե-րուն ցամաք ելլելը արգիւելու համար: Յունական թոր-փիլիներու ներկայութիւնը Կրետէի առջև, կրետացինե-րուն խանդը բորբոքեց: Յոյն կամաւորներ ամեն կողմէ դատեպնդած և հրացանը ուսը զարկած վազեցին Իդա-յի ստորոտը իրենց եղբայրներուն հետ կուշակշտի կըու-ւելու համար:

Յունաստանը՝ աչքը արիւնը առած, այլևս անկարե-կիր հանդիսատես մը ըլլալ չուզեր իր եղբայրներու խողխողման:

Յունական այս անվեհեր շարժումը և 2000 յոյն զինւորներու Կրետէ ժամանումը, սարսափ ազդեց թըր-քական կառավարութեան վրայ: Կրետէն հռչակուեցաւ Յունաստանին միացած և յունական դրօշը սկսաւ թռչիլ Կրետէի սարերուն վրայ, հոն՝ ուր ազատասէր կրետացին դարերէ ի վեր իր արիւնը կը թափէր:

Սուլթանը կեղծ սպառնալիքներ ընել առաւ ոչ մի-այն Յունաստանին, այլ Եւրոպական խաղաղութեան:

Բայց աւաղ, Երլտզե սպանալիքը տեղէն չի շար-ժիր: Իր փտած նաւերը, որոնց տակ մէկ մէթր ոստրէ կապած է, կը դժկամակին բացուի մեծ ծովերու վրայ. իսկ Օսմանեան քաջարի բանակը կսպասէ սուլթանի հրամանին կինը ու արգար մանուկեր ջարդելու հա-մար: Պալատին մէջ մէկ կուսակցութիւնը պատերազմ կու-զէ հրատարակել, յուսալով, որ փոքրիկ Յունաստանին յաղթելով կը վերահաստատեն իրենց հին զինւորա-կան փառքը . . .

Թըքական հեղգութեան և գազանութեան հանդէպ հելլէն հայրենասիրութիւնը օրէ օր ծաւալ կը գտնէ և հիացում կազդէ աշխարհի: Մեծահարուստ յոյն մը իր բոլոր հարստութիւնը, որ միլիոններ կը հաշվէի, Կրե-տէի ազատութեան գործին կը նւիրէ: Օտէսսայի յոյն գաղթականութիւնը 200000 բուպլի ղրկած է: Ո՞ւր են մեր ջհուտ հարուստները . . .

Կրետէի հարցը և յոյն ժողովրդին այդ խիզախ քայ-լը, որ արհամարհելով ոճրագործ տէրութիւններու ազ-դարարութիւնները, օգնութեան թուաւ իր թշուառ եղ-բայրներուն, Եւրոպայի մէջ համակրութեան զօրեղ ար-

տայայտութիւն մը առաջ բերած է: Անգլիոյ, Քրանսայի, Իտալիոյ Հանրային կարծիքը Արեւոյի աղատութիւնը կը պահանջէ: Մեծ քաղաքներումէջ կրակոտ ուսանողութիւնը խանդավառ ցոյցեր կընէ: Յունաստանի ի նպաստ: Երբ տէրութիւնները իրենց յօնքերը կը պուրստեն Յունաստանի դէմ, այս երիտասարդ ձայները՝ ազատութեան երգեր կը գոռացնեն և կարծես ապագայի արշալոյսի դայալլիկն է, որ կը լսուի:

Տէրութիւնները կզգուշացնեն Յունաստանին, իսկ Գերմանիոյ ձախլիկ կայսրը, զոր Ռօշֆօր իրաւամբ կանաւնէ վայրագ և ներոն, կը պահանջէ, որ Յունաստանը պաշարեն և ուժակոծեն, և Պերլինի օբերային մէջ Մեծ-Ոճրագործին դեսպանին հետ թևթևի մտած կը հաւաստէ անոր, թէ ինք սուլթանին համար բարձր հոգածութիւն ունի: Անգլիա բացէ ի բաց մերժեր է Գերմանիոյ քէօր ու թօփալ կայսեր հակամարդկային առաջարկը և կըսուի՝ թէ կծու ծանուցագրեր փոխանակած են այս առթիւ: Միայն Քրանսայի կառավարութիւնն է, բայց ոչ ազգը, որ կը հաւանի պաշկպօզուր վիլհելմին: «Մարդկային իրաւանց յայտարարութիւնը» ափսոս, մարդկային իրաւանց բռնաբարումն է այլևս Քրանսայի համար:

Յոյները տէրութեանց ո և է պատրակի տեղի չի տւած, անակնկալ կերպով տեղաւորեցան Արեւոյի մէջ և մինչև իսկ վարչական կազմակերպութեան ձեռնարկած են: Տէրութեանց անհամաձայնութիւնը ամլութեան դատապարտուած է: Այդ անհամաձայնութիւնը մինչև հիմա կանգուն պահած էր Թիւրքիան, այդ անհամաձայնութիւնը, ինչպէս կերևի, պիտի քակէ Թիւրքիան: Ամեն չարիք իր բարի կողմը ունի:

Քաղաքակիրթ աշխարհի հանրային կարծիքին առջև շիւղ դիւանագիտութիւնը շարեր է: Թիւրքիոյ ամբողջութեան հարցը կզգան՝ թէ ցնորք է. քանի որ ան ինքնիրեն կը քայքայուի: Արեւոյն դուրս կը նշմարեն այն հրաբխային խառնարանը, որ կը տարածուի Պալքաններէն Մասիս. հասկցած են՝ թէ մարդկային իրաւունքի բռնաբարումը ուշ կամ վաղ կրակ պիտի ձգէ, Եւրոպական պատիր ու սպառազէն խաղաղութեան չորս անկիւնները: Եւ սակայն սուլթանը առիթէն օգուտ կը քաղէ պահ մը՝ Վիլհելմներու և Յարերու հովանաւորութեան շնորհիւ, որքան ատեն ողջ է՝ կարող է աւերակներ ու դիակներ կտակել աշխարհի:

Արեւոյն նորէն թըքին լուծին տակ խօթել չը պիտի նմանէր մարդակեր վայրենիներու ձեռքէն հեծել պըրծած թշուառ մը բռնել և տանիլ նորէն մարդակերներու ժանիքին յանձնել:

Քիչ մը գթութիւն, ո՞վ անսիրտ մարդկութիւն: Մարդկային ամեն ստորնութեանց դիմաց, վսեմ դիւցազնութիւններ կան սակայն:

Կեցցէ՛ Արեւոյն:
Կեցցէ՛ Յունաստանը:

Ա Ս Օ Ր Ի Ն Ե Ր

Վանի առաջին մեծ կուէն վերջ, երբ երկրի յեղափոխական ուժերը ամենատարրի կերպով կոտորու-

ցան պարսկական սահմանագլխի մօտ, ասպարէզը մնաց քիւրդերուն, որոնք աջ ու ձախ կը շըջին, կոտորելով ու թալանելով անպաշտպան մնացած երկիրը: Քիւրդերու ախորժակը շատ էր բացած. հայերը թալանելէն վերջ քիւրդերը կը յարձակին ասորաբնակ Դիար-Ախուրի քանի մը գիւղերու վրայ և թալանի կը տան: Մէլիքները քանի անգամ կը բողոքեն տաճիկ կառավարութեան, որ ի հարկէ անլսելի կը թողու այդ տեսակ բողոքները: Այդ ժամանակ իրենք՝ ասորաց մէլիքները անմիջապէս կը յարձակին քիւրդերու վրայ, աւելի շատ գիւղեր կաւերեն, կը թալանեն և կը նստեն քիւրդ գիւղերու մէջ:

Տաճիկ կառավարութիւնը, որ խուլ կը մնար ասորիներու բողոքներուն, Վանէն զօրք ուղարկեց քիւրդերը կոտորող ասորիներու վրայ: Մէլիքները քաշեցան իրենց անառիկ լեռները և պատրաստեցան կառավարութեան դէմ կուելու: Բայց սեպտեմբեր 11-ի Վանայ յայտնի Դաշնակցական կռիւր խանգարեց ասորիների դէմ դուրս հանած զօրքի ընթացքը: Երկիւղ կրելով աւելի մեծ ընդհարումներէ, կառավարութիւնը անմիջապէս յետ կանչեց զօրքը, մի մասը մտցրեց նորէն քաղաք, իսկ միւս մասը պարսկական սահմանագլուխը ձամբեց:

Դիար-Ախուրի ասորիները այսպիսով առժամանակեայ կերպով ազատեցան կառավարութեան վրէժխնդրութենէն:

Թ Ռ Ո Ի Յ Ի Կ Թ Ե Ր Թ

№ 5
28 Դեկ. 96

Հ. Յ. Դ Ա Շ Ն Ա Կ Յ Ո Ի Թ Ե Ա Ն
Վ Ա Ս Պ Ո Ի Դ Ա Կ Ս Ն Ի
Կ Ե Դ Ի Ո Ն Ա Ա Ն . Կ Օ Մ Ի Տ Ե Ի

№ 5
28 Դեկ. 96

Հ Ա Յ Ժ Ո Ղ Ո Վ Ո Ի Ր Գ

Հայ արիւնին ծարաւի գազան Սուլթան Համիդ՝ անթիւ նահատակներու արիւնը խըմելէ յետոյ սկսած է բարենորոգումները գործադրել: Ո՞վ չգիտէր՝ թէ պարզ խաբեբայութիւններ են, որպէսզի միջոց ունենայ նոր սարսափներ ստեղծելու մեջ՝ թշուառ Հայերու համար:

Կեղծ, խաբուսիկ բարենորոգումներու հետ՝ սուլթան սկսած է զինել շտապով և իր աչքի լոյս համիդականներ և մահմեդական մոլեռանդ ամբոխը: Նոր տուրքեր դրած են տաճիկ ժողովրդի վրայ, խուժանը զինելու նպատակով և ահագին քանակութեամբ զէնքեր գընւած են արտասահմանի մէջ անոնց համար: Ասոնք են ահա արիւնարբու Սուլթանի իսկական բէֆօրմները:

Եւ այս բոլորը քեզ համար է, Հայ ժողովուրդ. քո ապագայ սարսափներու համար:

Մի՞թէ կատաղի Մեծ-Ոճրագործը կարող է գութ ունենալ, մի՞թէ մեր հայրենիքը սպանդանոց դարձնողը

և մեր արիւնէն հեղեղներ կազմողը կարող է խնայել իւր զոհին:

Ո՛վ են ապա այն կեղտոտ, հացկատակ հայ անուն կրող մարդիկ, որ կը վազեն գրկաբաց դէպի վայրագ դահճի սուտ խոստումները և առանց խղճահարուելու կը մտնեն ամեն տեսակ ստոր ու ցած պաշտօններու մէջ՝ մեր եղբայրներ կեղեքելու և մատնելու յոյսով:

Նոքա հայրենիքի և մեր բերաւոր նահատակներու դաւաճաններ՝ յաւիտենական նախատինք դրոշմած իրենց անարգ ճակատի վրայ:

Անխիղճ մարդիկ, դուք չէք արդարանար յեղափոխութեան առաջ:

Մեր կոիւր չէ վերջացած և կը շարունակուի աւելի կատաղի: Ազատութիւն կը դուռն մեր անմահ նահատակ ընկերները արեան հեղեղներու միջէն: Արէ՛ժ, վրէ՛ժ մեր բերաւոր զոհերու:

Մեր հարազատներու սուրբ արիւնը չդաւաճանենք, Հայ եղբայրներ: Սուլթանը մեզ հետ չի հաշտուիր սուտ են իր խոստումները:

Եթէ ուռմբերը չորտային Սուլթանի գլխու վրայ, եթէ առիւծասիրտ Դաշնակցական հայդուկը իւր մահառիթմ դնդակներով չսոսկացնէր թշնամուն՝ Հրէջը չի պիտի զննէր կեղծ բարենորոգումներն ընդունելու: Թող բորբոքուի մեր կոիւր և նա պիտի պարտաւորի մեր պահանջները իրագործելու:

Ի՞նչն է մեր փրկութեան միակ միջոցին...

Ջէնք, զէնք: սա է մեզ փրկողը բոլոր սարսափներէն: Կոտորածներու ժամանակ ամեն մարդ զգաց զէնքի հրաշագործութիւնը: Ոչ ոսկին, ոչ հարստութիւն մերը չեն. յանկարծ նոր տագնապ ու ամեն ինչ կը խլեն մեզնէ մեր կեանքի հետ: Սարսափները չեն վերցուած, և ամեն բոպէ կարելի է վտանգ սպասել, իրական վտանգ:

Մեր վերջին լուսան չինայենք ժողովրդի փրկութեան գործի համար:

Թշնամին օրհասական կատաղութեամբ կոիւ կը յընէ մեր դէմ. զինուէնք մենք ալ և պատրաստ մնանք միշտ՝ զոհ չդառնալու վայրագ գազան Համիդի կատաղութիւններուն:

Կոիւ, միշտ կոիւ... ու ահա թշնամին ինկած է շարաչար: Իհլանագիտական խաղերուն երբէք ուշ չը դարձնենք:

Վ Ե Ր Զ Ի Ն Ի Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

— Երէկ, փետր. 21-ին բոլոր նաւապետների ժողովում վճռուում է կրակ բանալ միայն այն ժամանակ, երբ ապստամբները չհպատակեն իրենց պատւերին և առաջ ընթանան դէպի Կանէա:

— Յունական զորքերը յարձակում են գործում տա-

ձիկ պահանջների վրայ: Այդ ժամանակ նաւապետները վճռում են թնդանթներ արձակել: Առաջին թնդանթներ արձակում է անգլիական նաւից. գերմանական, աւստրիական և ռուսական հետևում են նրան: Իտալական նաւը չի մասնակցել ուժագործման: Իտալական սպաները այցելել են յունական Հիդրա նաւը և խորին ցաւակցութիւն են յայտնել դէպքի առթիւ: Գերմանական նաւապետի հեռագրելով ուժակոծման առաջին նշան տուղն ինքն է եղել: Փանք իրեն:

Փետր. 22-ին Քրանսիական պարլամենտում հարցապնդման ժամանակ արտաքին գործոց նախարար Անտոն յայտարարել է, թէ Եւրոպան ընդունել կը տայ Յունաստանին իր կամքը, ինչպէս և կստիպի Տաճկաստանին ընթրամներն ընդունելու:

— Գերմանական ընկառուում նախարար Վարշալը յայտնել է, որ ամենից առաջ պէտք է աշխատել խաղաղութիւնը պահպանել, այնուհետև Կրետէում կարգը վերականգնել և բաւականութիւն տալ յոյն ազգաբնակչութեան, որը կարելի է անել առանց ձեռնամուխ լինելու Օսմանեան կայսրութեան ամբողջութեան:

ՆՈՒՐԱՏԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՅԱՆԸ

- Պօրխովկրատից 100Ֆր.
- Շուվայի «Աստղ» խմբից 5 Ֆր.
- Աղէքսանդրիայի սնդ. մէջ ստացւած են.
- Յ. Ղ-ից 16 դահեկան, Ար. Ա-ից 20 դհ., Յ. Կուտից 8 դհ., Յով. Մ-ից 20 դհ., Տիրտոսից 40 դհ., Աւետիս 5 դհ., Յ. Ա-ից 10 դհ., Յոլակ 40 դհ., Յար. Մ-ից 10 դհ., Մասիսից 20 դհ., № 2 խմբից 60 դհ., Արդարասէր խմբից 30 դհ., Արշամից 10 դհ., Առիծից 12 դհ., «Իէպի Բաղդաս» խմբից 97 1/2 դհ., Շ-ից 48 3/4 դհ., Աժ-ից 20 դհ., Յար. Մ-ից 30 դհ., 3 դրբից 9 դհ., Գտնւած 1 1/2 դհ., Գ-էն 10 դհ., X-էն 5 դհ.

Սլիվէն քաղաքէն Սլիվէնի Օժանդակ կոմիտէի միջոցաւ ստացւած է Եամպոլի կոմիտէի սնդուկի մէջ 169 լէվ 90 սանտիմ:

Բատնէ-Մահալլէի Հայրենասէր խմբէն 68լ. Բաջարի 80,40լ. Գրբան կայ. Առիւծ խմբէն 83լ. Հասքոյօ քլ. համակրողներէն 16լ. Պօրխովկրատ կայ. հայ պանդխ. 10լ. Հարմանլի կայ. պանդ. ազգայիններէն 18լ. Բարա-Պունար կայ. պանդուխտներէն 23լ. Թըրնովա-Սէյմէն կայ. Սիրուն-Սիրաքէն 5լ. Բատնէ-Մահալլէի հայ եղբայրներէն 10լ. Գումարը 322լ. 40ս.

Նոյն սնդուկի մէջ ստացւած են.

Քէրմէնի կայարանի «Անձնուրաց» խմբի դանձանակէն 12 լէվ, նոյն կայարանի «Անձնուրաց» և «Արծի» խմբէն 26 լէվ:

Բատնէ-Մահալլէի կայարանի «Բարկէն-Սիւնի» խմբի դանձանակէն 93 լէվ 35 սանտիմ: Նոյն կայարանի «Հայրենասէր» խմբէն 20 լէվ, «Բաջարի» խմբէն 20լ. «Բարկէն-Սիւնի» խմբէն 18 լէվ, Հայ պանդուխտներէն 9 լէվ:

Նոյն տեղը ստացւած է Պուրկաղի Աքբանագեան կոմիտէի միջոցաւ 200Ֆր.